

SIA "Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs"

*Lauksaimniecības situācijas apraksts
un nozares vajadzību analīze
Latvijas Lauku attīstības plāna 2014.-2020. gadam
izstrādei*

Rīga 2013

PROJEKTU LĪDZFINANŠĒ
EIROPAS SAVIENĪBA

EIROPAS LAUKSAIMNIECĪBAS FONDS LAUKU ATTĪSTĪBAI:
EIROPA INVESTĒ LAUKU APVIDOS

Saskaņā ar Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas un SIA „Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs”
2013. gada 28. janvārī noslēgto līgumu Nr. 2013/15, aktivitāte „Aktivitātes lauku telpas ilgtermiņa stratēģijai”

Atbalsta Zemkopības ministrija un Lauku atbalsta dienests

Saturs

Saīsinājumi	3
Ievads	4
1. Eiropas Savienības Kopējā lauksaimniecības politika 2014.-2020. gada plānošanas periodā.....	6
2. Lauksaimnieciskās ražošanas resursus raksturojošo rādītāju analīze	8
2.1. Lauksaimnieciskās ražošanas resursi.....	8
2.1.1. Zeme	11
2.1.2. Darbs	13
2.1.3. Kapitāls	15
2.1.4. Uzņēmējspējas	16
2.2. Lauksaimnieciskās ražošanas resursu koncentrēšanās lauku saimniecībās.....	18
3. Latvijas lauksaimniecības ražošanas resursu efektivitāte.....	25
3.1. Zemes resursa produktivitāte	25
3.2. Darbaspēka produktivitāte	26
3.3. Kapitāla efektivitāte.....	27
3.4. Citi ražošanas resursu efektivitātes raksturojumi	28
4. Lauksaimnieciskās ražošanas resursu efektīvākas apguves iespējas	33
4.1. Ražojošo saimniecību efektivitātes un konkurētspējas izvērtējums.....	33
4.2. Neražojošo saimniecību ievirzīšana tirgū vai to resursu izmantošanas iespējas	41
Secinājumi un priekšlikumi	53

Saīsinājumi

CSP – Centrālā statistikas pārvalde

EK – Eiropas Komisija

ES – Eiropas Savienība

ES 27 – Eiropas Savienības 27 valstis

KLP – Kopējā lauksaimniecības politika

LAD – Lauku atbalsta dienests

LAP – Lauku attīstības plāns

LEK – lauksaimniecības ekonomiskais kopaprēķins

LIZ – lauksaimniecībā izmantojamā zeme

LR – Latvijas Republika

LVAEI – Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts

LVL – Latvijas valsts lati

OECD – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija

SI – standarta izlaide

TM – tiešie maksājumi

VPM – Vienotais platības maksājums

VZD – Valsts zemes dienests

Ievads

Lauksaimniecība ir nozīmīga tautsaimniecības nozare, tā ir lielākā zemes izmantotāja, pārtikas apgādātāja, viena no galvenajām darba nodrošinātājām laukos, kā arī apkārtējās un lauku vides kvalitātes uzturētāja un saglabātāja.

Nozari pēdējo 20 gadu laikā ir ietekmējušas neizbēgamās politiskās pārmaiņas, proti, deviņdesmito gadu sākumā fundamentāli mainījās Latvijas zemes apsaimniekošanas struktūra, sākās kolhozu sistēmas sabrukums, kā rezultātā radās privātās zemnieku saimniecības, kuras ieguva dominējošu pārsvaru, un palielinājās piemājas saimniecību īpatsvars. Savukārt pirms deviņiem gadiem Latvija pievienojās Eiropas Savienībai (ES) – starptautiskajai organizācijai, kas šobrīd apvieno 28 Eiropas valstis. Pievienojoties ES, Latvija pārņēma tās likumdošanas pamatus un pielāgojās ES principiem. Lauksaimniecība bija un ir viena no nozīmīgākajām nozarēm, kas tika restrukturizēta Latvijā un ar kuras attīstību pēc pievienošanās tika saistītas ļoti lielas cerības.

Ar katru gadu ir vērojama nozares attīstība, tomēr uz citu valstu fona tai ir samērā zema konkurētspēja. Ņemot vērā pašreizējos apstākļus, ir svarīgi noskaidrot būtiskās ražošanas resursu problēmas vai iespējas, kuras, attiecīgi apzinot, novēršot vai izmantojot, situāciju lauksaimniecībā varētu uzlabot – palielināt lauksaimnieciskās ražošanas efektivitāti un konkurētspēju, jo līdzšinējās lauksaimnieciskās ražošanas izvērtējums Latvijā rāda, ka, salīdzinot ar pārējām ES dalībvalstīm, Latvijai ir zemākie vai vieni no zemākajiem rādītājiem.

Šobrīd tiek apspriesta pēc 2013. gada iecerētā Kopējās lauksaimniecības politikas (KLP) reforma par taisnīgāku, zaļāku un efektīvāku lauksaimniecību. Ņemot vērā Eiropas Komisijas (EK) likumdošanas priekšlikumus un piešķirto finanšu apjomu, šis ir ļoti būtisks laiks politikas veidotājiem un plānotājiem lemt par atbalsta pasākumu piemērošanu jaunajam plānošanas periodam no 2014. līdz 2020. gadam Latvijā, kur daļa no tiem, īpaši lauku attīstības pasākumu piemērošana, ir dalībvalsts izvēle.

Latvijas Valsts prezidents Andris Bērziņš nolūkā veicināt zemes resursu aizsardzību un pieejamību Latvijas iedzīvotājiem, tās racionālu izmantošanu, kā arī lauksaimniecībā izmantojamās zemes (LIZ) apjoma saglabāšanu, efektīvu un ilgtspējīgu izmantošanu, 2012. gada 10. oktobrī izdeva rīkojumu Nr. 5 "Par priekšlikumiem lauksaimniecības zemes efektīvai un ilgtspējīgai izmantošanai", kura kontekstā Latvijas Republikas (LR) zemkopības ministre Laimdota Straujuma norāda, ka no katra hektāra ir jābūt tik lielai atdevei, lai ienākumi no ražošanas laukos spētu uzturēt ģimeni.

Nepieciešama tāda lauksaimnieciskās ražošanas un lauku attīstības veicināšana, lai redzot, ka ar lauksaimniecības produktu ražošanu ir iespēja pelnīt, cilvēki nepamestu laukus, lai ilgtspējīgai izmantošanai tiktu izprasta ekoloģiskā domāšana un rūpes par vidi, visbeidzot, lai lauksaimniecība tiktu uztverta kā business, kuram ir būtiski enerģiski, ar iniciatīvu apveltīti cilvēki, zināšanas un citi priekšnoteikumi, kuru trūkums nereti ir kavēklis nozares straujākai attīstībai.

Situācijas apraksta sagatavošanas gaitā tika iegūta, salīdzināta un vērtēta galvenokārt šāda valsts institūciju un ES sniegtā informācija:

- ES un LR normatīvie akti;
- Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) informācija, dati;
- Lauku atbalsta dienesta (LAD) informācija, dati;
- Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūta (LVAEI) pētījumi un informācija;
- Valsts zemes dienesta (VZD) informācija, dati;
- Zemkopības ministrijas rīcībā esošā informācija;
- ES dalībvalstu statistika (*Eurostat*);
- Latvijas un ārvalstu zinātnieku publikācijas;
- teorētiskā un analītiskā literatūra;
- citi informācijas avoti.

1. Eiropas Savienības Kopējā lauksaimniecības politika 2014.-2020. gada plānošanas periodā

Šobrīd ļoti aktīvi tiek diskutēts par iecerēto Kopējās lauksaimniecības politikas (KLP) reformu pēc 2013.gada – par taisnīgāku, zaļāku un efektīvāku lauksaimniecību. Tā būs pirmā reforma, kuru piedzīvos Latvijas lauksaimniecība, piedaloties un sniedzot savu pozīciju jaunās KLP veidošanā. Līdz šim izstrādāto likumdošanas priekšlikumu mērķis ir nākotnē panākt optimālu līdzekļu izlietojumu un veicināt lauksaimniekus kļūt konkurētspējīgākiem, plānojot, ka ieguvēji no tā būtu arī patērētāji (nodokļu maksātāji), nodrošinot kvalitatīvu pārtiku un taisnīgākas cenas.

Īstenojot jauno KLP reformu, galvenā uzmanība jāpievērš vairākām problēmām:

- **nodrošinātībai ar daudzveidīgu un kvalitatīvu pārtiku**, jo nākotnē pieprasījums pēc pārtikas pieaugs (saskaņā ar Pārtikas un lauksaimniecības organizācijas prognozēm – līdz 2050. gadam par 70%);
- **vides un klimata pārmaiņām**. Tā kā daudzas no lietotajām lauksaimniecības praksēm rada spiedienu uz apkārtējo vidi, veicinot augsnes degradāciju, piesārņojumu, ūdens trūkumu, bioloģiskās daudzveidības un savvaļas biotopu zudumu, ir svarīgi mazināt lauksaimniecības nozares radītās sekas;
- **teritoriālajam līdzsvaram**. Daudzu lauku apgabalu dzīvotspēja un potenciāls ir lielā mērā saistīti ar to, vai konkrētā reģionā ir konkurētspējīga un dinamiska lauksaimniecības nozare, kura būtu saistoša arī jauniem lauksaimniekiem. Lauksaimniecība lauku apgabalos ir svarīga arī tādēļ, ka tā ir cieši saistīta ar pārtikas pārstrādi, tirdzniecību un tūrismu, kas rada papildu ekonomisko aktivitāti.

Izejot no apskatītajām problēmām, KLP nākotnes mērķi attiecīgi ir dzīvotspējīga pārtikas ražošana, dabas resursu ilgtspējīga apsaimniekošana un rīcība klimata jomā un līdzsvarota teritoriālā attīstība.

Nākotnē ir plānots saglabāt pašreizējo KLP struktūru, proti, dalījumu divos pīlāros, kur, līdzīgi kā šobrīd, I pīlāra ikgadējos, vispārīgi piemērojamos obligātos pasākumus (Tiešie maksājumi (TM)) papildina II pīlārā iekļautie brīvprātīgie pasākumi (Lauku attīstības plāns) (LAP)), kas saskaņā ar daudzgadu programmu izstrādes pieeju ir vairāk pielāgoti valsts un reģionālajām īpatnībām.

Tiešo maksājumu nākotne

Svarīgākais un aktuālākais jautājums KLP pēc 2013. gada reformas kontekstā Latvijai ir TM izlīdzināšana, jo gan pašlaik Latvija saņem, gan nākotnē – pēc 2013. gada saņems vismazākos TM uz vienu LIZ ha starp ES dalībvalstīm. Pēc EK likumdošanas priekšlikuma Latvija, sākot ar 2017. gadu, saņemtu tikai 54% no ES vidējā līmeņa jeb aptuveni 141 EUR/ha (European Commission, 2011), bet saskaņā ar Eiropas Parlamenta priekšlikuma projektu Latvija, sākot ar 2017. gadu saņemtu tikai 65% no ES vidējā līmeņa jeb aptuveni 172 EUR/ha (European Parliament, 2011). No TM apjoma lielā mērā ir atkarīgi lauksaimnieku ienākumi un konkurētspēja ES tirgū. TM līmenis ļoti lielā mērā ir ietekmējis Latvijas zemos lauksaimnieciskās ražošanas rādītājus, kas sīkāk analizēti 3. nodaļā.

LAP nākotnē

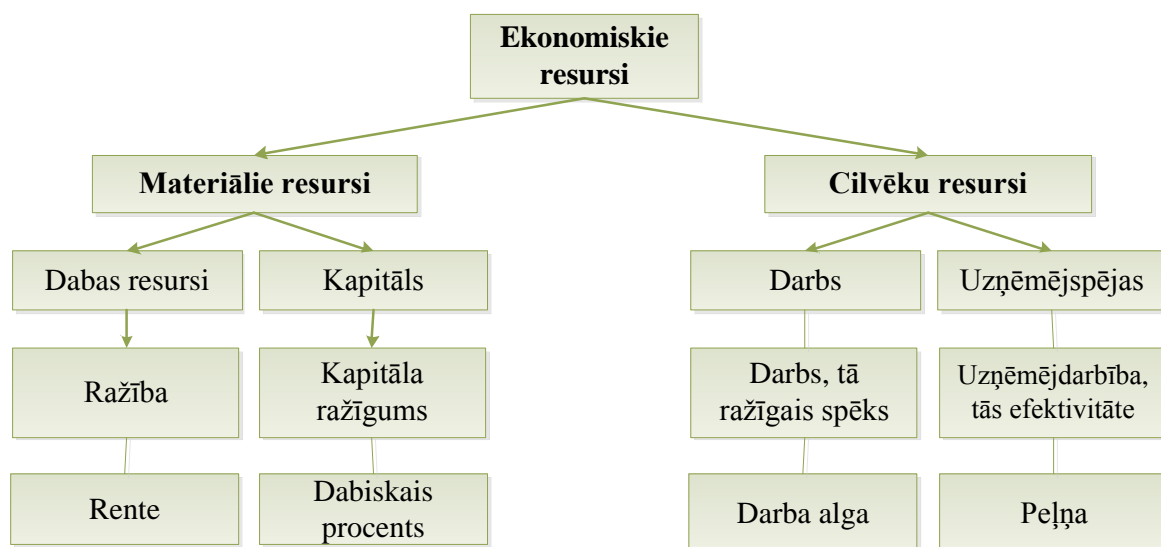
Atšķirībā no TM pasākumiem dalībvalstis var izvēlēties to situācijai un vajadzībām nepieciešamākos LAP pasākumus saskaņā ar jauno ELFLA regulas projektu, kā arī pieejamā finansējuma pielietojuma prioritātes. Latvija 2014. –2020. gada plānošanas periodā galvenajos virzienos plāno turpināt esošajā plānošanas periodā ieviestos pasākumus.

2. Lauksaimnieciskās ražošanas resursus raksturojošo rādītāju analīze

Lai gūtu priekšstatu par lauksaimniecības nozari un tās resursu izmantošanu, kā arī raksturotu to trūkumus un neizmantoto potenciālu, ir nepieciešams veikt dažādas informācijas apkopojumu un datu analīzi, kas palīdzētu rast kopsakarības notiekošajos procesos. Šajā nodaļā tiks analizētas arī aktīvās lauku saimniecības, kuras piedalās ražošanas resursu izmantošanā, lai noteiktu to devumu KLP konkurētspējā.

2.1. Lauksaimnieciskās ražošanas resursi

Lai saražotu cilvēkam nepieciešamās preces un sniegtu pakalpojumus, ir jāizmanto ekonomiskie resursi, kas iedalās materiālajos resursos (dabas resursi – zeme un kapitāls) un cilvēkresursos (darbs un uzņēmējspējas). Katram ekonomiskajam resursam ir savs ienākuma veids, un tā lielums ir atkarīgs no tā, cik tas ir efektīvs vai cik efektīvi tiek izmantots (2.1. attēls).

2.1. att. Ekonomisko resursu shēma

Dabas resursi ir viss konkrētās teritorijas dabas apstākļu komplekss, ko cilvēks var izmantot savu vajadzību apmierināšanai. Tas ir dabiski veidojies ražošanas faktors, kas nav cilvēka darbības rezultāts; to raksturo klimats, reljefs, ģeogrāfiskais stāvoklis, augu un dzīvnieku valsts, kurus parasti izmanto tādos, kādi tie ir izveidojušies dabā.

Mūsdienās viena no problēmām, kurai tiek veltīta sevišķi liela uzmanība, ir tā, ka nepareizi lietojot tehnoloģijas un zinātnes sasniegumus, dabas resursi tiek izsmelti vai izlietoti neefektīvi un ļoti bieži cieš no cilvēku radītā piesārņojuma (Bikse, 2007). Tā ir ļoti aktuāla problēma, kuru bieži apspriež dažāda līmeņa amatpersonu, kā arī zinātnieku, dabas aizstāvju sarunās, presē un sabiedrībā kopumā. Tādēļ saistībā ar dabas resursiem un to

saglabāšanu nākotnē jāpiemin Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) veiktais pētījums – par „zaļo audzēšanu”. „Zaļās audzēšanas” mērķis ir pasargāt un saglabāt dabas resursus gan nacionālā, gan globālā līmenī, jo ar šī brīža saimniekošanu dabas resursi tiek izsmelti vai arī izlietoti neefektīvi. Protams, „zaļā audzēšana” būs daudz dārgāka nekā saimniekošana līdz šim, tomēr OCED pētījums liecina, ka, audzējot zaļi un saprātīgi izmantojot dabas resursus, ilgtermiņā būs lielāks ieguvums (lauksaimnieciskās produkcijas izlaide). Zaļā politika pasaulē tiek pieņemta jau šodien (piemēram, Dienvidkoreja tai tērē 2 % IKP). Tomēr būtiski ir saprast, kādu veidot šo zaļo politiku nākotnē un cik tās īstenošanai tērēt, lai saglabātu dabas resursus un nodrošinātu ražošanas efektivitāti.

Šobrīd vidi un tās resursus aizsargā likumdošana, kā arī KLP reformas ietvaros tiek plānoti dažādi ar zaļo politiku saistīti pasākumi. Būtiskākais no tiem ir zaļā komponente (*greening*), kurā klimatam un videi labvēlīgai lauksaimniecības praksei paredzēts novirzīt 30% no TM budžeta. Taču, lai saražotu vairāk, izmantojot mazāk resursu (*produce more from less*), nemazinot vides aizsardzību un dzīvnieku labturību, pētījumā tiek uzsvērta zināšanu un inovāciju nepieciešamība (OECD, 2011).

Kapitāls, atšķirībā no dabas resursiem, ir radies cilvēka darbības rezultātā. Tas var būt, piemēram, ēkas, būves, iekārtas, mašīnas, autoceļi u.c. „Kapitāls ir visi cilvēku darba radītie un paaudžu gaitā uzkrātie līdzekļi, kas kalpo citu preču un pakalpojumu ražošanai un nogādāšanai līdz patērētājiem.” (Bikse, 2007) No kapitāla ir svarīgi nošķirt naudu un investīcijas, jo nauda nepiedalās ražošanas procesā, bet tā ir finansēšanas līdzeklis investīcijām, savukārt investīcijas ir līdzeklis, kas tiek ieguldīts, lai atjaunotu nolietoto kapitālu, papildinātu un palielinātu kapitāla krājumus.

Darbs ir cilvēku pūliņu kvantitāte un kvalitāte, kas tiek izmantota, lai ražotu noteiktas preces un pakalpojumus. Šis ekonomiskais resurss ir nepieciešams abu iepriekš minēto – dabas resursu un kapitāla – izmantošanai. To, cik veiksmīgi un efektīvi tiek iegūti ražošanas rezultāti, nosaka darbs, kuru veido cilvēciskais kapitāls – cilvēka veselība, fiziskais spēks, zināšanas, pieredze, prasmes un jebkurš cits pasākums, kas tiek ieguldīts iemaņu paaugstināšanā. Jebkurš ieguldījums cilvēka attīstībā parasti tiek darīts ar nolūku, ka iegūtās zināšanas un prasmes pēc zināma laika nākotnē dos ieguvumu.

Cilvēkresursus raksturo vairāki rādītāji, svarīgākie no tiem:

- darbspējīgo iedzīvotāju skaits jeb darbaspēka piedāvājums un vidējais darba stundu skaits, ko katrs strādājošais ir gatavs strādāt;

- cilvēku darbību līmenis un viņu motivācija. Cilvēkresursu kvalitāte atspoguļo izglītības un profesionālās sagatavotības ieguldījumu pagātnē, lai attīstītu cilvēku prasmi, zināšanas un motivāciju;
- darba ražīgums, produkcijas izlaide uz vienu strādājošo vai vienā darba stundā. Cilvēki ar augstāku vispārējās izglītības līmeni un profesionālo sagatavotību, labu veselības stāvokli strādā ražīgāk, arvien palielinot produkcijas izlaidi.

Jānorāda, ka ražošanas faktors „darbs” ietver tikai tautsaimniecībā nodarbinātos – rūpnīcu strādniekus, zemniekus, ārstus, skolotājus, apkopējas, sargus utt., izņemot tos cilvēkus, kuri ir nodarbināti vadošajos amatos. Uzņēmēji attiecas uz citu cilvēkresursu elementu – „uzņēmējspējas”.

Uzņēmējspējas ir resurss, bez kura tirgus ekonomika nevar efektīvi attīstīties. Tirgus saimniecības ekonomikā uzņēmējam jābūt ar īpašu tvērienu, izpratni un intuīciju, ar spēju nepalaist garām izdevīgāko rīcības brīdi – spēju ātri reaģēt uz konkurentu rīcībām.

Kā ražošanas resurss uzņēmējspējas nodrošina:

- visu trīs iepriekš minēto resursu (zemes, darba un kapitāla) savienošana mērķtiecīgai un veiksmīgai uzņēmējdarbībai;
- prasmi novērtēt tirgu – veiksmju un neveiksmju cēloņus un iespējamās nākotnes perspektīvas;
- radošu pieeju zinātnes, tehnikas un tehnoloģiju ieviešanā, jo mūsdienu pasaulē ik mirkli dzimst jauni izgudrojumi, risinājumi, oriģināli priekšlikumi u.c., kurus uzņēmējam ir svarīgi izvērtēt, izziņāt un iespēju robežās pielietot savā uzņēmējdarbības praksē;
- savlaicīgu konkurences novērtēšanu, īpašu spēju nodrošināties pret savu konkurentu.

Uzņēmējspējas ir uzvaras resurss tirgū, kur izšķiras liktenīgais *būt* vai *nebūt*.

Būtiskākā iezīme visiem ekonomiskajiem resursiem ir to ierobežotība, kuras rezultātā tiek risināts svarīgākais ekonomikas pamatjautājums – kā apmierināt cilvēku vajadzības un vēlmes, ja ir ierobežoti resursi. Tā ir visbūtiskākā ekonomikas problēma, kas uzņēmumiem, indivīdiem, organizācijām, kā arī valsts iestādēm liek risināt, plānot un pieņemt lēmumus, lai nodrošinātu:

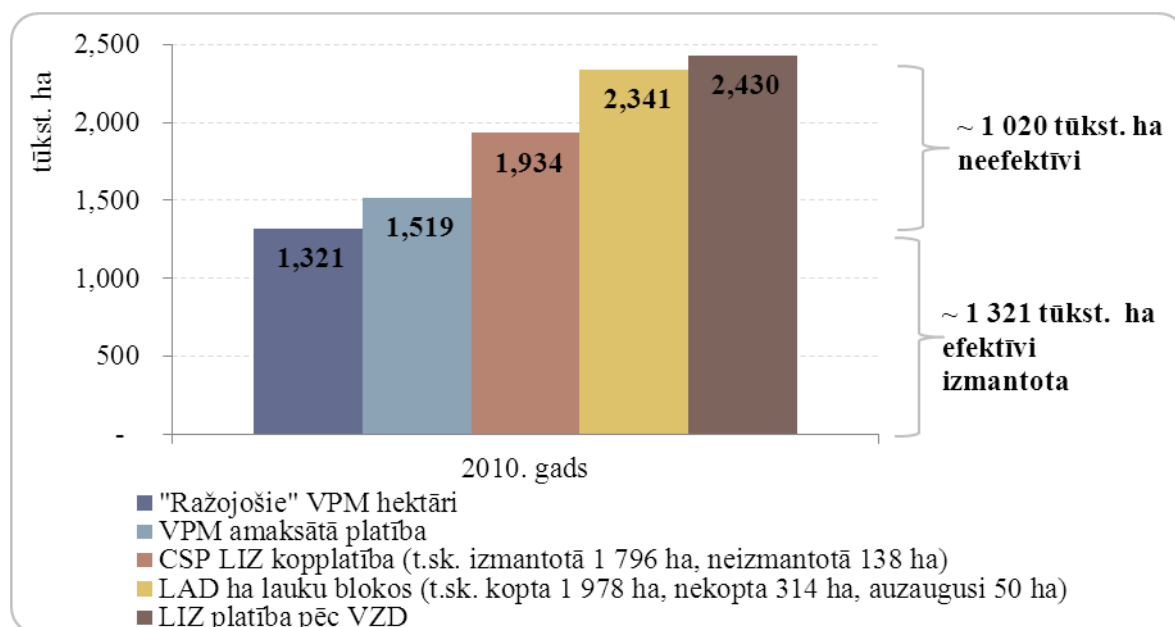
- svarīgākās (labākās) alternatīvas izvēli;
- efektīvu ierobežotu resursu izmantošanu;
- stimulus efektīvai saimniekošanai un iedzīvotāju vajadzību apmierināšanai.

2.1.1. Zeme

LIZ platības ir viens no nozīmīgākajiem dabas resursiem Latvijā. Attiecībā uz lauksaimniecisko produktu ražošanu svarīgi apstākļi ir klimats, zemes auglība un atrašanās vieta, kas lielā mērā ietekmē lauksaimnieciskās produkcijas apjomus un lauksaimnieku ienākumus.

Lai novērtētu, cik efektīvi tiek izmantots pieejamais LIZ apjoms, tika analizēti statistikas dati par lauksaimniecībā izmantojamām zemēm un konstatēts, ka informāciju par LIZ Latvijā apkopo trīs institūcijas – Lauku atbalsta dienests (LAD), Valsts zemes dienests (VZD) un Centrālā statistikas pārvalde (CSP). Tā kā katra iestāde lieto atšķirīgas metodikas, apkopotie dati par LIZ platībām dažādās institūcijās ir atšķirīgi no 1,5 milj. ha vienotajam platības maksājumam (VPM) pieteiktā platībā līdz 2,4 milj. ha (pēc VZD informācijas noteikts kā zemes lietošanas veids) (2.2. attēls). Ņemot vērā iepriekš minēto konstatējumu, ir būtiski noskaidrot zemes platības, kuras reāli tiek izmantotas lauksaimnieciskajai ražošanai, un vai ir tādas, kuras netiek izmantotas, tas ir – vai ir potenciāls zemes izmantošanai.

Salīdzināšanai par zemes apjomiem tiks izmantoti 2010. gada dati, jo turpmāk darbā tiks lietota 2010. gada lauksaimniecības skaitīšanas informācija par lauku saimniecībām, kuru lietojot, ir iespējams plašāk un pilnīgāk raksturot lauku saimniecības un lauksaimnieciskās ražošanas resursus.

2.2. att. Lauksaimniecībā izmantojamās zemes resursa apjoms dažādos reģistros 2010. gadā, tūkst. ha

Avots: CSP, 2011.; LAD, 2010.; VZD, 2008.

VPM apmaksātā platība. VPM ir ES maksājums lauksaimniekam, ko piešķir par LIZ, kas bija uzturēta labā lauksaimniecības un vides stāvoklī 2003. gada 30. jūnijā. Tās atbalsttiesīgā minimālā platība ir vismaz viens hektārs. Atbalsta saņemšanas galvenais nosacījums ir zemes noganīšana vai nopļaušana vismaz vienu reizi gadā, kas nozīmē, ka uz šīs zemes nav nepieciešams ražot lauksaimniecības produktus (LR MK noteikumi Nr.173). Pēc LAD informācijas, VPM apmaksātā platība 2010. gadā bija **1 519 tūkst. ha**. Lai no šīs platības noteiktu efektīvi izmantotu LIZ, pamatojoties uz LAD nublicētajiem datiem par ES un valsts tiešo maksājumu saņēmējiem, tika veikta datu analīze, kuras rezultātā tika iegūta informācija par „**ražojošajiem**” **VPM hektāriem – 1 321 tūkst. ha**. No 2010. gada 65,6 tūkstošiem ES un valsts tiešo maksājumu saņēmējiem tika atlasīti tie lauksaimnieki, kuri saņem tikai VPM un nevienu citu maksājumu par lauksaimniecības produkcijas ražošanu, tādējādi pieņemot, ka šie lauksaimnieki savā rīcībā esošo LIZ tikai apļauj un neizmanto produkcijas ražošanai – tātad **izmanto neefektīvi (198 tūkst. ha)**.

Kā tika minēts iepriekš, 2010. gadā CSP veica apsekojumus par 92,7 tūkst. jeb 86,5% ekonomiski aktīvām lauku saimniecībām, kuras apsaimnieko 98,7% LIZ. Šāda veida apsekojums visās ES dalībvalstīs pēc vienotas metodoloģijas tiek veikts ik pēc 10 gadiem, un tā rezultātā tiek iegūta ļoti apjomīga un plaša informācija par ekonomiski aktīvām lauku saimniecībām, kuru sliekšnis platībai ir, sākot no viena LIZ hektāra. Tādēļ tiek izmantota šajā apsekojumā gūtā informācija, kur LIZ platības kopā ir **1 934 tūkst. ha**, no tām 1 796 tūkst. ha – izmantota, bet 138 tūkst. ha – neizmantota LIZ.

Savukārt LAD veic LIZ platību apsekojumu saistībā ar nekustamā īpašuma nodokļa papildlikmes aplikšanu neapstrādātām LIZ. LAD apseko visas tās zemes, kuru platība arī pārsniedz vienu hektāru, un par neapstrādātu LIZ uzskata tādu, ja vairāk nekā 30 % no LIZ platības attiecīgajā zemes vienībā netiek ražota lauksaimnieciskā produkcija vai zeme netiek uzturēta labā lauksaimniecības un vides stāvoklī. 2010. gadā LAD ir apsekojis un uzskaitījis **2 341 tūkst. ha** LIZ zemes, no kuras 1 978 tūkst. ha ir kopta, 314 tūkst. ha ir nekopta un 50 ha – aizaugusi.

VZD LIZ noteikšana kadastra informācijas sistēmā notiek, pamatojoties uz zemes uzmērīšanu un situācijas plāna sastādīšanu, kas zemes īpašniekam būtu jāveic regulāri, ja mainās zemes lietošanas veids. Taču šī norma bieži vien netiek pildīta papildu izmaksu dēļ, jo šobrīd normatīvie akti nenosaka sankciju mehānismu gadījumiem, ja zemes lietošanas veida maiņa netiek reģistrēta VZD. VZD apkopotā informācija par **2 430 tūkst. ha** nevar tikt ņemta par faktu kopējā LIZ apjoma noteikšanai, jo kadastram ir atšķirīgs mērķis – zemes īpašumu klasifikācija un reģistrācija, nevis statistiskā uzskaitē, tas nozīmē, ka

vairākos gadījumos zemē pēc lietošanas mērķa „Lauksaimniecība” reāli dabā aug mežaudzes vai, piemēram, tā ir apbūvēta utt.

Ņemot vērā zemkopības ministres Laimdotas Straujumas teikto, ka „strādājot pie Lauku attīstības plāna 2014. – 2020. gadam izstrādes, mūsu prioritāte ir lauksaimniecībā izmantojamo zemju plašāka izmantošana, kas paredz, ka līdz 2020. gadam Latvijā lauksaimnieciskajā ražošanā jāizmanto visa LIZ, reizē palielinot lauku saimniecību ražīgumu, kas dos lielāku pievienoto vērtību un lielākus ieņēmumus lauksaimniekiem, kas attiecīgi palielinās nomaksāto nodokļu apjomu, tādējādi stimulējot tautsaimniecības izaugsmi.” Ņemot vērā iepriekš analizēto, var secināt, ka Latvijā ražošanas resurss – zeme – netiek efektīvi izmantots un ir liels zemes potenciāls, kurā varētu nodarboties ar lauksaimniecisko ražošanu. Pēc aprēķiniem, tie varētu būt aptuveni 1 milj. LIZ ha, no kuriem aptuveni:

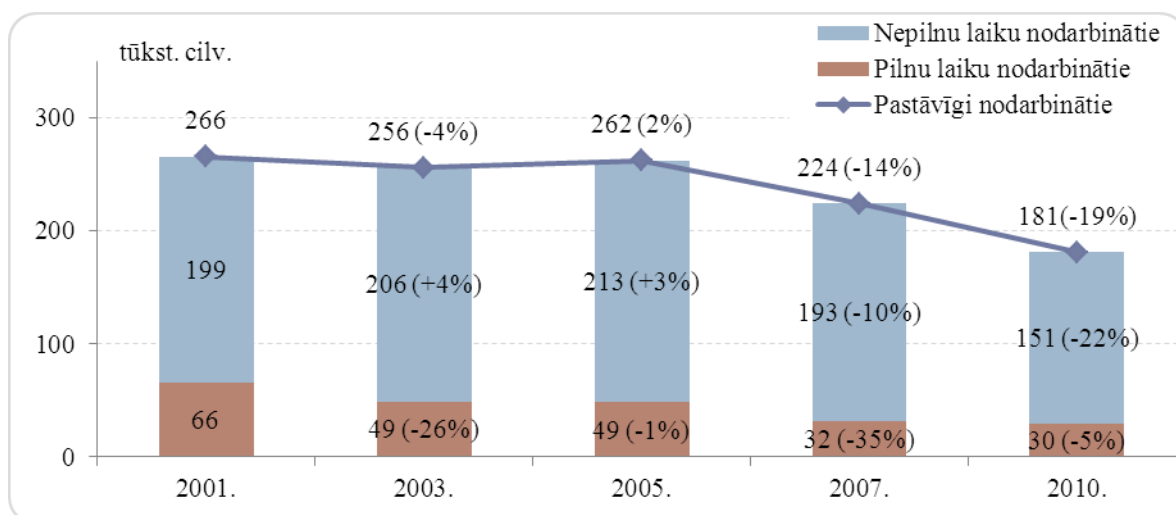
- 198 tūkst. ha apļauj un neizmanto produkcijas ražošanai;
- 277 tūkst. ha nepieteikti VPM, bet saimniecībās izmantota LIZ (visdrīzāk, ražo pašpatēriņam);
- 138 tūkst. ha neizmantota LIZ;
- 314 tūkst. ha nekopta LIZ;
- 50 tūkst. ha aizaugusi LIZ.

2.1.2. Darbs

Par lauksaimniecībā nodarbinātajiem tiek izmantota CSP lauku saimniecību struktūras apsekojuma informācija, kur lauksaimniecībā pastāvīgi nodarbinātie ir *„personas, kuras strādājušas saimniecībā iepriekšējos 12 mēnešus katru nedēļu, neatkarīgi no darba nedēļas garuma. Šajā rādītājā ieskaita arī personas, kuras sakarā ar saimniecības specializāciju tiek pastāvīgi nodarbinātas tikai sezonas, noteikta darba vai ražošanas cikla laikā”*. Ņemot vērā CSP pieejamo informāciju par lauksaimniecībā pastāvīgi nodarbināto skaitu pēc nostrādāto stundu skaita, lai rastu precīzāku informāciju, veidojot 2.3. attēlu, tiek izdalīti pilna laika nodarbinātie (kuri pēdējos 12 mēnešos ir nostrādājuši 230 darbadienas jeb 1840 stundas gadā) un nepilna laika nodarbinātie (kuri nostrādājuši līdz 1840 stundām gadā).

Šajā attēlā redzams, ka kopš 2001. gada lauksaimniecībā pastāvīgi nodarbināto skaits ir samazinājies par 32 %, savukārt pilnu laiku nodarbināto skaits – par 55 % un nepilnu laiku nodarbināto – par 24 %. No attēlā apkopotās informācijas, var izdarīt šādus secinājumus:

- tā kā 83% (151 tūkst.) no pastāvīgi nodarbinātajiem lauksaimniecībā strādā nepilnu laiku, tas varētu liecināt, ka iespējams:
  - ✓ daļa no šiem iedzīvotājiem papildus sezonāliem lauksaimniecības darbiem ir atraduši citu nodarbošanos un citus ienākumu avotus;
  - ✓ pārējo laiku ir bezdarbnieki, kuriem, izņemot lauksaimniecību, nav citas nodarbošanās un citu ienākumu avotu;
- kopš 2001. gada pilnu laiku nodarbināto īpatsvars pastāvīgi nodarbināto skaitā samazinājies no 25% līdz 17%, kas varētu liecināt par to, ka:
  - ✓ lauksaimniecība ir zaudējusi savu primāro lomu iedzīvotāju ienākumos;
  - ✓ lauku saimniecības kļuvušas efektīvākas darbaspēka izmantošanas ziņā (piemēram, ievēro darbu sezonalitāti vai lieto modernākas tehnoloģijas).

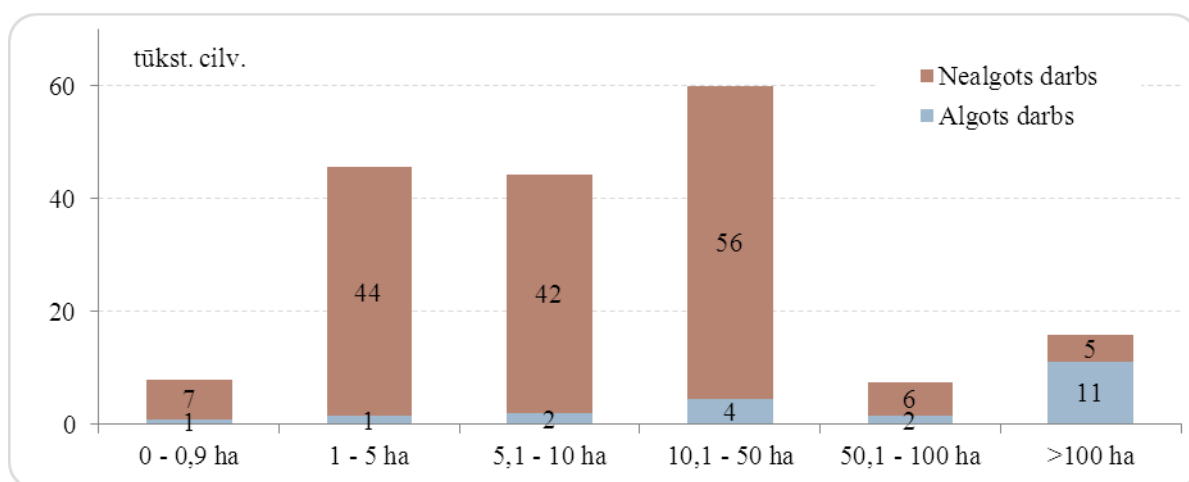

2.3. att. Lauksaimniecībā pastāvīgi nodarbināto (181 tūkst.) struktūra pēc nodarbinātības ilguma no 2001. līdz 2010. gadam, tūkst.

Avots: CSP

Lai raksturotu lauksaimniecībā nodarbinātos, pastāvīgi nodarbinātie tiek sagrupēti pēc saimniecību lieluma, ņemot vērā to izmantotās LIZ platības un pēc nodarbinātības veida – algoti vai nealgoti darbinieki. Algots darbinieks ir „*persona, ar kuru noslēgts rakstisks vai mutisks līgums un kuram par darbu tiek maksāts naudā*”. 2.4. attēlā redzams, ka no lauksaimniecībā pastāvīgi nodarbināto skaita tikai 12 % strādā algotu darbu, kas liecina par to, ka iespējams:

- lauku saimniecības, īpaši tās, kurām ir maza LIZ platība, ir ģimenes saimniecības (pašpatēriņa saimniecības, kuras produkciju neražo tirgum), kurās netiek izmantots algotais darbaspēks;
- daļa no nodarbinātības lauksaimniecībā ir „pelēka” (t. i. nodarbinātie saimniecībās strādā neoficiāli, nemaksājot nodokļus no saņemtā atalgojuma).

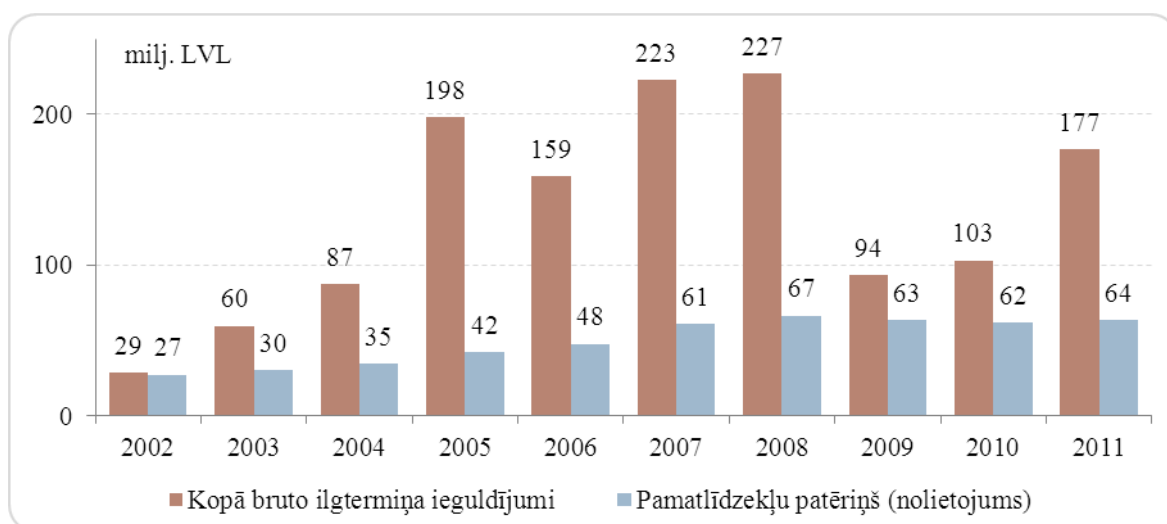

2.4. att. Lauksaimniecībā pastāvīgi nodarbināto (181 tūkst.) iedzīvotāju sadalījums pēc nodarbinātības veida 2010. gadā, tūkst. cilv.

Avots: CSP

2.1.3. Kapitāls

Lauksaimniecības ekonomiskais kopaprēķins (LEK) apkopo informāciju arī par veiktajiem kapitālieguldījumiem lauksaimniecībā (ilggadīgos stādījumos, lauksaimniecības dzīvniekos, iekārtās, tehnikā, ēkās, būvēs u.c.), kuru uzskaitē tiek veikta, iekļaujot gada laikā veiktos ieguldījumus. 20. gadsimta 90. gados kapitālieguldījumi lauksaimniecībā bija nepietiekami, jo tie nesedza kapitāla dabisko nolietošanos – pēc aptuvena vērtējuma, ieguldījumi kapitālā sedza tikai pusi no atjaunošanai nepieciešamā. 2002. gads bija pirmais gads, kad ilgtermiņa ieguldījumi spēja nosegt to nolietojumu, tas nozīmē – nosegt līdzekļus, kas nepieciešami kapitāla vienkāršai atražošanai (2.5. attēls).

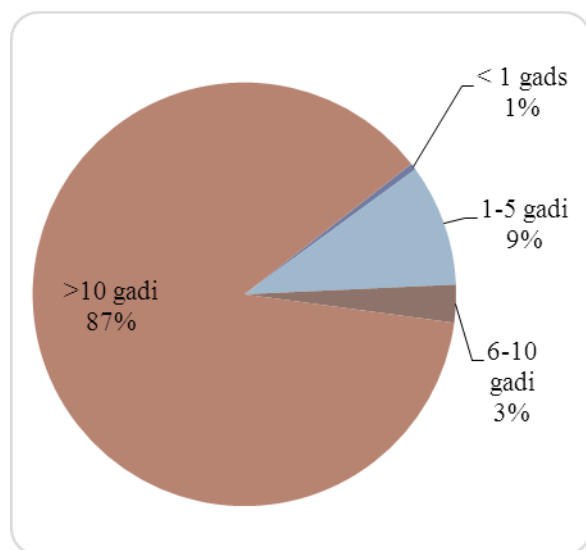
2.5. att. Lauksaimniecības bruto ilgtermiņa ieguldījumi un pamatlīdzekļu patēriņš (nolietojums) 2002. – 2011. gadā, milj. LVL

Avots: LEK

Kopš 2003. gada sāka strauji palielināties ieguldījumi kapitālā, sevišķi iekārtās un tehnikā (sk. pielikumu), jo, analizējot izmaksāto ES un nacionālo atbalstu lauksaimniecībā,

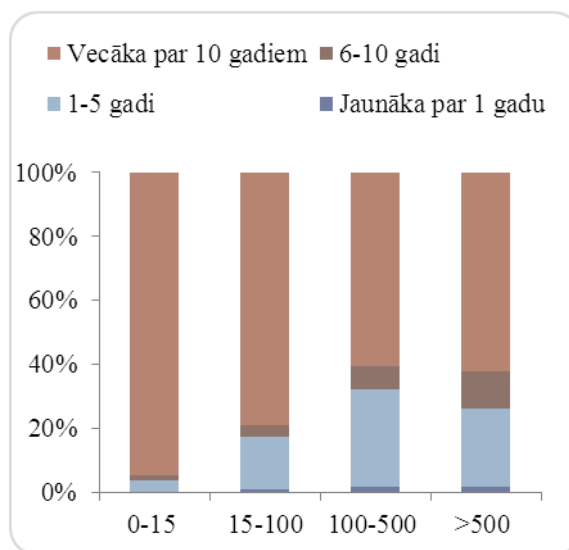
jau ar 2002. gadu Latvija sāka apgūt SAPARD finansējumu, kas ir veicinājis ilgtermiņa ieguldījumu strauju palielināšanos. Minētais izskaidro arī faktu, ka lielākā daļa (pēc CSP 2010. gada lauksaimniecības skaitīšanas informācijas) no lauksaimniecības tehnikas (traktortehnika, graudu kombaini, pļaujmašīnas u.c.) ir vecāka par 10 un vairāk gadiem, un pēdējos gados pieejamais atbalsts un reizē augušie ilgtermiņa ieguldījumi ir spējuši atjaunināt tikai nelielu daļu lauksaimnieciskās ražošanas kapitāla, kas attēlā atspoguļojas uz to traktortehniku, kuras vecums ir līdz 5 gadiem (2.6. attēls). Attēlā ir parādīta traktortehnikas vecuma struktūra, taču ļoti līdzīga situācija ir vērojama arī pārējiem tehnikas veidiem.

Savukārt 2.7. attēlā ir parādīts traktortehnikas sadalījums pa saimniecību lieluma grupām, kur novērojams, ka kapitālieguldījumus daudz intensīvāk ir veikušas lielās saimniecības, bet kritiski zems nodrošinājums, kā arī atjaunošanas intensitāte ir mazo saimniecību grupā. Protams, ne visu tehniku ir lietderīgi tām iegādāties, tomēr tādā gadījumā ir nepieciešams šai saimniecību grupai atbalstīt iespējas nomāt tehniku vai tās pakalpojumus par pieņemamu cenu, pretējā gadījumā saimniecībās lauksaimnieciskās ražošanas resursi netiek efektīvi izmantoti.

2.6. att. Traktortehnikas iedalījums vecuma grupās 2010. gadā

Avots: CSP

2.7. att. Traktortehnikas iedalījums vecuma un saimniecību lieluma grupās 2010. gadā

Avots: CSP

2.1.4. Uzņēmējspējas

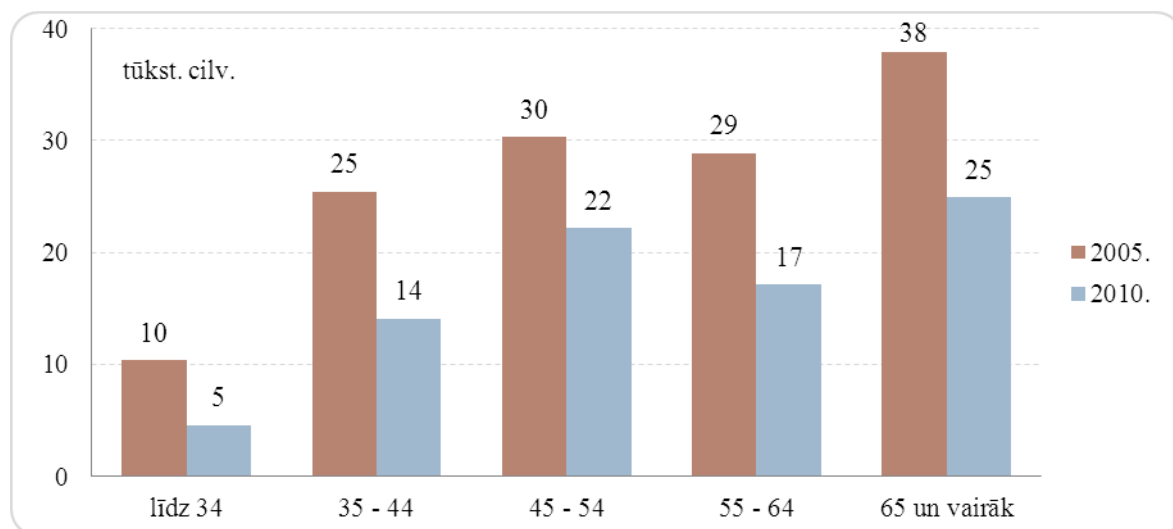
Lai raksturotu uzņēmējspējas kā lauksaimniecības ražošanas resursu, tiek izmantota informācija par lauku saimniecību uzņēmēju vecumu un izglītību. Kaut arī uzņēmēja izglītība un vecums nav galvenie raksturojošie uzņēmējspēju rādītāji, tomēr konkurētspējas problēma Latvijā ir daļēji saistīta arī ar to, ka lauksaimnieki ir vecāka gada gājuma cilvēki,

kuri mācīti, audzināti un pieredzi guvuši pēc sociālisma metodes – plānveida ekonomikas, kurā uzņēmējspējām kā ražošanas resursam netiek pievērsta sevišķa uzmanība.

Lauku saimniecības 2010. gadā vadīja 83,4 tūkst. vadītāju. 2.8. attēlā redzams, ka par lauku saimniecību vadītājiem ir tendence būt gados vecākiem cilvēkiem. Kaut arī visās grupās vadītāju skaits samazinājies vidēji par 38 %, gados jauno lauksaimnieku skaits līdz 34 gadu vecumam no 2005. līdz 2010. gadam ir samazinājies visstraujāk – par 56 %, kas varētu liecināt par to, ka

- lauksaimniecības nozare nav pievilcīga gados jauniem cilvēkiem;
- lauksaimnieki ir novecojuši – „pārgājuši” nākamajā vecuma grupā;
- lielāka tendence ir palielināties jau esošiem lauksaimniecības uzņēmumiem, nevis veidoties jauniem;
- ir samērā lielas grūtības uzsākt lauksaimniecisko darbību, ja cilvēkam nepieder zeme vai nav iespējas to iegūt mantošanas ceļā.

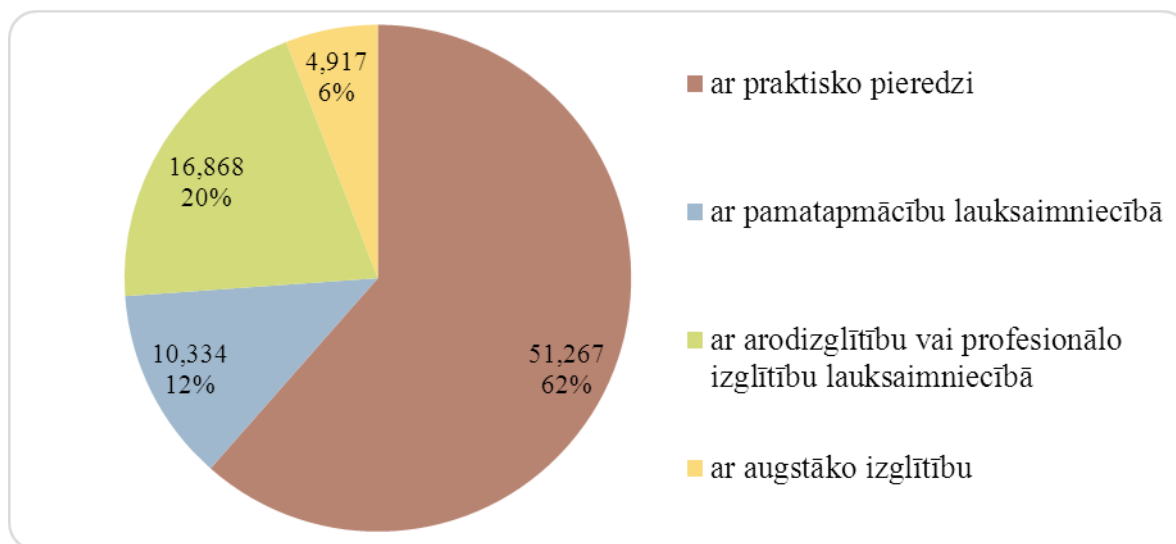

2.8. att. Vadītāju (83,4 tūkst.) sadalījums pēc vecuma 2005. un 2010. gadā, tūkst.

Avots: CSP

Uzņēmējspējas kā ražošanas resurss praksē pierādās vairāk kā īpašība, kas piemīt cilvēkam – spējas un drosme veikt uzņēmējdarbību. Taču izglītība un zināšanas veicina uzņēmējspējas izprast un novērtēt tirgu, meklēt likumsakarības, lietot veiksmīgākos risinājumus, tādējādi paplašinot redzesloku, ļauj sekmīgāk nodarboties ar uzņēmējdarbību.

2.9. attēlā redzams, ka tikai 38 % lauku saimniecību vadītāju ir augstākā izglītība, arodizglītība, profesionālā izglītība lauksaimniecībā vai pamatapmācība lauksaimniecībā, kas nozīmē to, ka pārējie vadītāji nepieciešamās zināšanas guvuši praktiskās pieredzes ceļā. Vadošo darbinieku nepietiekamā izglītība, iespējams, kavē inovāciju un modernu tehnoloģiju ienākšanu nozarē, tādējādi mazina saimniecības konkurētspēju, kas savukārt noved pie nozares konkurētspējas problēmām starptautiskajā tirgū.

2.9. att. Vadītāju (83,4 tūkst.) sadalījums pēc izglītības 2010. gadā, skaits un %
Avots: CSP

2.2. Lauksaimnieciskās ražošanas resursu koncentrēšanās lauku saimniecībās

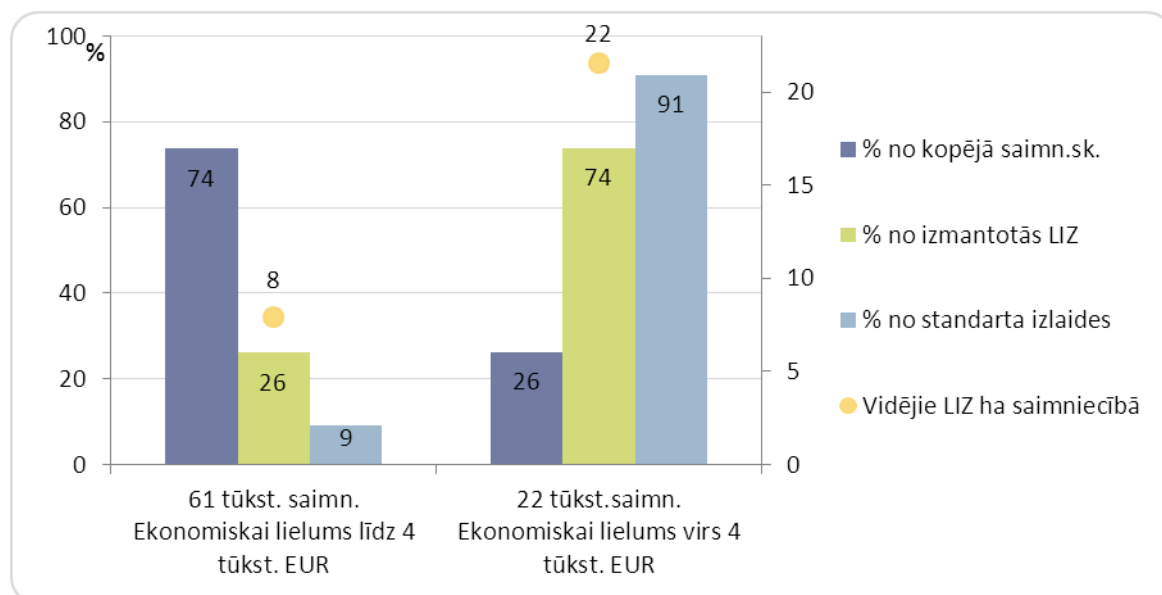
Latvijā, pēc 2010. gada lauksaimniecības skaitīšanas informācijas pavisam ir 83 tūkst. ekonomiski aktīvu lauku saimniecību – tādu saimniecību, kuras „*ražo lauksaimniecības produkciju, neatkarīgi no saražotās produkcijas daudzuma un tās izmantošanas veida vai saglabā labus lauksaimniecības un vides apstākļus zemē*”. Tādēļ, izmantojot pieejamo informāciju, koncentrēti tiek atspoguļoti būtiskākie saimniecību raksturlielumi ar mērķi parādīt un raksturot Latvijas lauku saimniecības.

Vispirms saimniecības tiek attēlotas pēc to lieluma, pamatojoties uz diviem rādītājiem – saimniecībā izmantoto LIZ platību un ekonomisko lielumu (standarta izlaide).

Standarta izlaide ir „*standartizēts lielums, kurš raksturo saimniecības ekonomisko aktivitāti, t.i., viena lauksaimniecības kultūras hektāra vai lauksaimniecības dzīvnieku vienības iegūtās produkcijas vērtība, novērtēta attiecīgā reģiona cenās un izteikta eiro. Kopējā standarta izlaide raksturo saimniecības ekonomisko lielumu naudas izteiksmē. Saimniecību ekonomiskā lieluma noteikšanai izmanto LVAEI noteikto standarta izlaidei lauksaimniecības kultūru hektāram un lauksaimniecības dzīvnieku vienībai.*”

Ņemot vērā SUDAT metodoloģiju, ka pētījuma objektam ir jāaptver 90% no visa valsts lauksaimniecības sektora kopējās standarta izlaides, kas ir galvenais raksturlielums, pēc kura tiek analizētas saimniecības, kā arī ievērojot to, ka SUDAT analizē saimniecības, kurām ekonomiskais lieluma sliekšnis ir virs 4 tūkst. EUR, tiek atspoguļots visu Latvijas saimniecību iedalījums, pieņemot un iedalot tās „*ražojošās*” (ar ekonomisko lielumu virs 4 tūkst. EUR) un „*neražojošās*” saimniecībās (ar ekonomisko lielumu zem 4 tūkst. EUR). 2.10. attēlā redzams, ka, ņemot vērā saimniecību ekonomisko lielumu, Latvijā 61 tūkst.

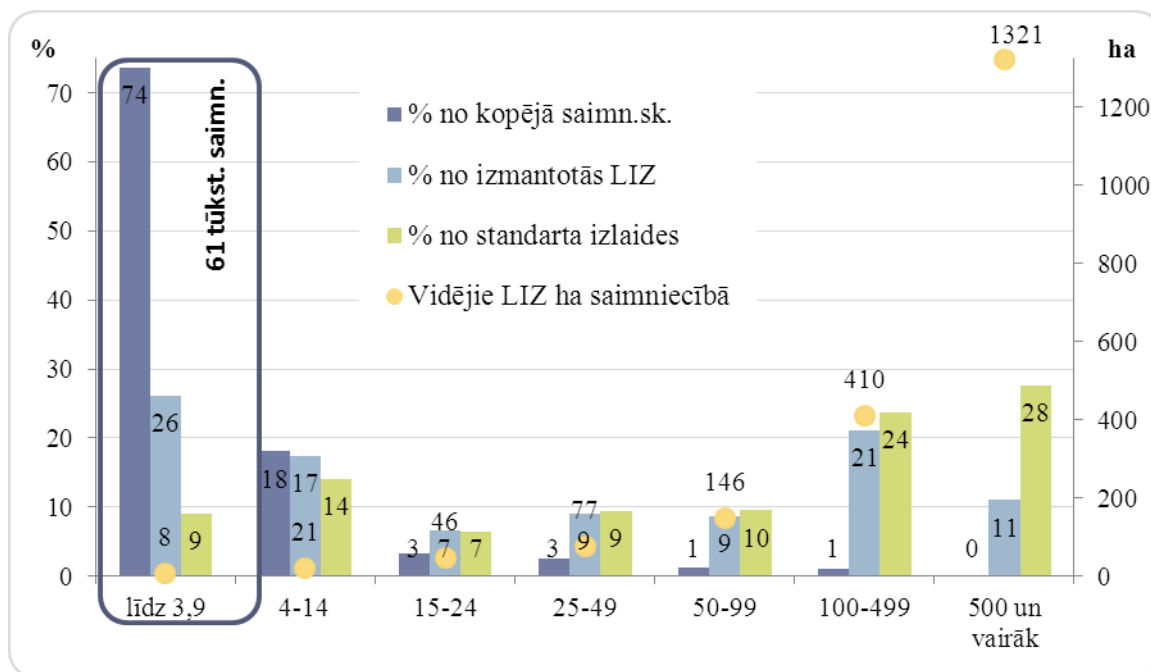
saimniecību ir tādas, kurām ekonomiskais lielums nepārsniedz 4 tūkst. EUR, taču tās aizņem ļoti nozīmīgu lauksaimnieciskās ražošanas resursu daļu – 26 % no kopējās LIZ platības, turklāt katru saimniecību pārstāv liels skaits nodarbināto – 74 % no kopējā nodarbināto skaita, un šo saimniecību lauksaimnieciskās darbības izlaide ir ļoti niecīga – tikai 9 % no kopējās.

2.10. att. Saimniecības (83 tūkst.) sadalījumā pēc ekonomiskā lieluma, kas izteikts naudas izteiksmē līdz 4 tūkst. EUR (neražojošās) un virs 4 tūkst. (ražojošās) 2010. gadā, % un ha

Avots: CSP

2.11. attēlā ir apkopotas saimniecības, kur 22 tūkst. ražojošo saimniecību grupa ir izvērstākā veidā sadalīta pēc to ekonomiskajiem lielumiem un attiecīgi var redzēt katras grupas ražošanas resursa – izmantotās LIZ – izlietojumu, standarta izlaides un saimniecību skaita īpatsvaru, kas norāda par saimniecību sadrumstalotu struktūru. Nozīmīgās saimniecību grupas pēc standarta izlaides, kuras nodrošina vairāk nekā pusi no kopējās standarta izlaides valstī, ir saimniecības, kurām ekonomiskais lielums ir virs 100 tūkst. EUR; šīs divas grupas pārstāv tikai 1 073 saimniecības.

2.11. att. Saimniecības (83 tūkst.) sadalījumā pēc ekonomiskā lieluma, kas izteikts naudas izteiksmē 2010. gadā, tūkst. EUR

Avots: CSP

Nedaudz vairāk katras grupas efektivitāte ir parādīta 2.2. tabulā, kur attēloti saimniecību grupu absolūtie skaitļi – tajā var redzēt resursu nozīmīgumu katrā grupā un aprēķinu rezultātā iegūtos vidējos rādītājus uz vienību, pēc kuriem uzskatāmi var redzēt, cik efektīvi vai neefektīvi resursi tiek izmantoti. Piemēram, saimniecībās, kurām ekonomiskais lielums ir zemāks par 4 tūkst. EUR, LIZ hektārs tiek izmantots ļoti neefektīvi, jo standarta izlaide no viena hektāra ir ļoti maza – vidēji tikai 152 EUR, taču kopējā LIZ platība šajā grupā sasniedz 26% no visas LIZ platības valstī, kas nozīmē valstiski nozīmīgu platību, kuru saimniecības izmanto minimāli. Pēc aprēķiniem, šo saimniecību vidējais LIZ hektāru skaits ir astoņi, no kuriem vidējā produkcijas vērtība (standarta izlaide) ir 1 156 EUR uz saimniecību, kas, ņemot vērā standarta izlaides vidējos aprēķinus, ir vienlīdzīga, piemēram, ar 2,4 ha kviešu vai 0,43 ha lauka dārzeni vai 1 slaucamo govī vai 3,7 zīdītājgovīm.

Savukārt pilnīgi pretēja situācija ir vērojama saimniecību grupā ar ekonomisko lielumu 500 EUR un vairāk, kur koncentrējas ļoti mazs saimniecību skaits, kā arī ir samērā maza LIZ platība – tikai 11 % no visas LIZ platības valstī, taču standarta izlaide šajā grupā ir ļoti augsta, sasniedzot 28 % no valstī kopējās, kas nozīmē LIZ hektāra ļoti efektīvu izmantošanu.

2.2. tabulā apkopotie rezultāti arī norāda par mazo saimniecību nepietiekamajām konkurētspējas problēmām esošajos tirgus apstākļos, tādēļ lielākā daļa no tām produkciju ražo minimāli, iespējams tikai tik, cik nepieciešams pašpatēriņam. Nepārprotami

apstiprinās jau zināmais fakts: jo lielāka saimniecība, jo lielāka ir tās efektivitāte, kas noteikti varētu būt viens no vienkāršākajiem priekšlikumiem – palielināt saimniecību lielumu, lai tādējādi sasniegtu augstāku saimniecību un resursu izmantošanas efektivitāti. Taču jāuzsver mazo saimniecību valstiskais nozīmīgums, kas nodrošina vidusslāņa veidošanos, darbavietas un ienākumus ģimenēm, jo bieži lauksaimniecība ir vienīgais iespējamais iztikas avots laukos. Neatbalstot šādas saimniecības, var rasties vēl lielākas lauku neapdzīvotības problēmas, tādēļ būtu jāmeklē iespējas šo saimniecību atbalstīšanai, veicinot izmantot tajās esošos resursus un līdz ar to padarīt šīs saimniecības konkurētspējīgākas.

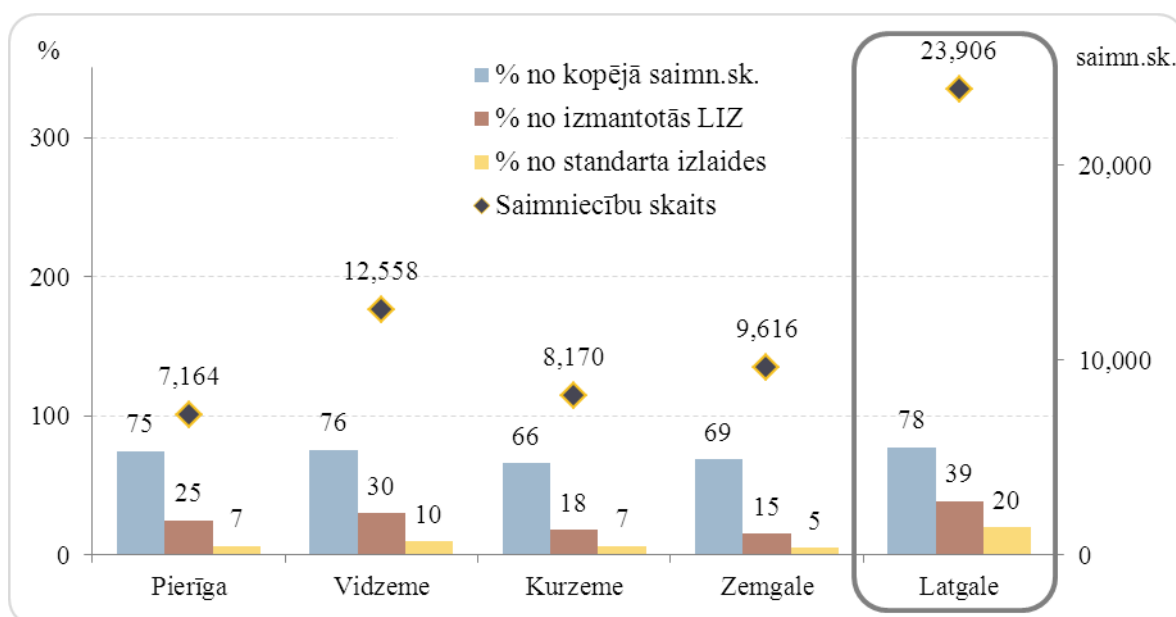
2.2. tabula

Ražojošo un neražojošo saimniecību grupējums pēc to galvenajiem raksturlielumiem
2010. gadā

	Saimniecību sadalījums pēc ekonomiskā lieluma (standarta izlaides), tūkst. EUR						
	līdz 3,9	4,0–14,9	15–24,9	25–49,9	50–99,9	100–499,9	500 un vairāk
Kopējā LIZ platība, tūkst. ha	468	313	120	163	156	379	197
Kopējais saimniecību skaits	61 414	15 085	2 630	2 117	1 067	924	149
Kopējā standarta izlaide, tūkst. EUR	71 028	109 613	50 557	73 467	73 929	184 937	214 841
Vidējā LIZ platība saimniecībā, ha	8	21	46	77	146	410	1 321
Standarta izlaide uz 1 saimniecību, EUR	1 157	7 266	19 223	34 703	69 287	200 148	1 441 883
Standarta izlaide uz 1 izmantoto LIZ ha, EUR	152	350	420	451	473	489	1 091

Avots: CSP

Balstoties uz 2.12. attēlu, var secināt, ka valstiski šī mazā, neražojošo saimniecību grupa ir ļoti būtiska arī tādēļ, ka 37% (24 tūkst.) no tām atrodas Latgales reģionā, kur pēdējos gados novērojams straujākais iedzīvotāju skaita sarukums un zemākais labklājības līmenis.

2.12. att. Saimniecības ar ekonomisko lielumu līdz 4 tūkst. EUR (61 tūkst.) sadalījumā pa reģioniem 2010. gadā

Avots: CSP

Aplūkojot 2.3. tabulā visu saimniecību īpašnieku vecuma struktūru, zināmā mērā pierādās, ka īpašnieku vecums varētu būt par iemeslu zemes neefektīvai apsaimniekošanai neražojošajās saimniecībās, jo tajās īpašnieki virs 65 gadu vecumam ir sastopami par 10 % vairāk nekā pārējās saimniecībās, kurām ekonomiskais lielums ir virs 4 tūkst. EUR. Var secināt, ka, iespējams, šie gados vecākie īpašnieki ir vienīgie zemes apsaimniekotāji, kuri paši nav spējīgi to apstrādāt, līdz ar to veicinot neražojošo saimniecību lielo īpatsvaru. Zināms arī, ka, neredzot iespējas pelnīt laukos, gados jauni iedzīvotāji dod priekšroku pilsētām, atstājot šo minimālo zemes apsaimniekošanu gados vecāko radnieku ziņā.

2.3. tabula

Ražojošo un neražojošo saimniecību vadītāju grupējums pēc vecuma 2010. gadā

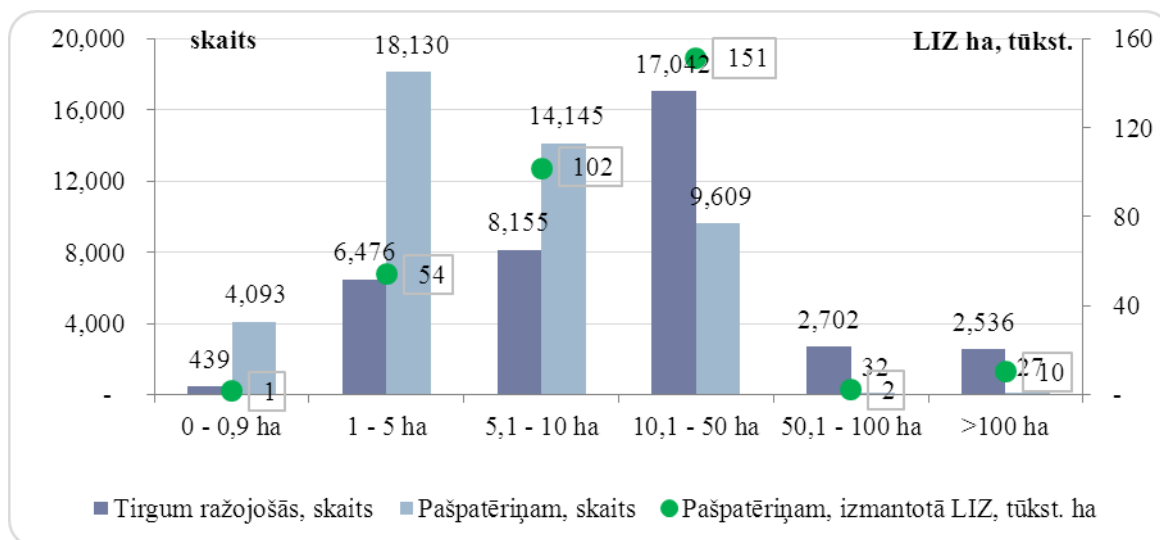
Vecuma grupa	Kopā		Saimniecību sadalījums pēc ekonomiskā lieluma			
			zem 4 tūkst. EUR		virs 4 tūkst. EUR	
Līdz 34	4 561	6%	3 416	6%	1 145	5%
35–44	14 095	17%	9 794	16%	4 301	20%
45–54	22 163	27%	15 365	25%	6 798	32%
55–64	17 147	21%	12 534	20%	4 613	22%
65 un vairāk	24 930	30%	20 347	33%	4 583	21%
Kopā:	82 896	100%	61 456	100%	21 440	100%

Avots: CSP

Svarīgi ir aplūkot saimniecības arī **pēc to izmantotās LIZ platības**, taču, lai varētu veikt izvērstāku analīzi, attēlā parādītas arī saimniecības pēc to produkcijas izlietojuma – saimniecības, kuras produkciju ražo tirgum, un tādas, kuras to ražo pašpatēriņam. Būtiskākie ir šādi fakti:

- no visām 83 tūkst. saimniecībām produkciju tirgum ražo tikai 45 % (37 tūkst.), izmantojot 82 % LIZ (1 475 tūkst. ha);
- no visām 83 tūkst. saimniecībām produkciju pašpatēriņam ražo 55 % (46 tūkst.), izmantojot 18 % LIZ (320 tūkst. ha);
- 79% pašpatēriņa saimniecību lielums ir līdz 10 ha un tās apsaimnieko 50% no pašpatēriņam izmantotā kopējā LIZ apjoma – apmēram 160 tūkst. ha.

Nemot vērā minētos faktus, kā arī vajadzību meklēt efektivitātes palielināšanas iespējas, šīs pašpatēriņa saimniecības būtu nepieciešams pārorientēt uz tirgus saimniecībām vai veicināt to LIZ izmantošanu, pievēršot uzmanību vismaz tām saimniecību grupām virs 5 ha, kuru LIZ apjoms ir pietiekami liels, lai tās varētu iesaistīties tirgū. Tā kā šīs saimniecības izmanto 265 tūkst. ha no izmantotās LIZ neefektīvai produkcijas ražošanai, to iesaiste tirgū būtu īpaši svarīga.

2.13. att. Saimniecības (83 tūkst.) sadalījumā pēc produkcijas izlietojuma pa saimniecību lielumiem pēc izmantotās LIZ 2010. gadā, skaits un tūkst. ha

Avots: CSP

Izvērtējot 2.4. tabulā apkopotos rādītājus par saimniecību ekonomisko lielumu un izmantoto LIZ platību, var secināt:

- 70% (43 tūkst.) mazo neražojošo saimniecību, kurām standarta izlaide (ekonomiskais lielums) nepārsniedz 4 tūkst EUR, ražo pašpatēriņam;
- neražojošo saimniecību grupā 379 saimniecībām standarta izlaide nepārsniedz 4 tūkst EUR, taču izmantotā LIZ ir vairāk nekā 50 ha, kas nozīmē, ka šīm

saimniecībām ir liels zemes potenciāls, uz kura tiek veikta minimāla aktivitāte (piemēram, ir pļavas un ganības, kas tiek tikai nopļautas).

2.4. tabula

Neražojošo lauku saimniecību grupējums pēc izmantotās LIZ 2010. gadā

Izmantotā LIZ saimniecībā, ha	Saimniecību skaits ar ekonomisko lielumu līdz 4 tūkst. EUR	T.sk. pašpatēriņa saimniecību skaits ar ekonomisko lielumu līdz 4 tūkst. EUR	Izmantotā LIZ, ha	Vidējā LIZ platība saimniecībā, ha
Pavisam	61 456	43 257	195 530	5
Līdz 0,9	4 178	3 808	165	0.04
0,9–4,9	22 923	17 294	30 468	2
5,0–9,9	468	13 656	65 417	5
10,0–49,9	13 913	8 201	94 985	12
50,0–99,9	276	27	1 640	61
100,0 un vairāk	103	12	2 854	238
Bez izmantotās LIZ	288	259	0	0

Avots: CSP

No ekonomiskā viedokļa mazās saimniecības ar maziem lauku blokiem parasti piemēro ekstensīvu saimniekošanas praksi, tām ir lielākas izmaksas un mazāki ienākumi no nelielu lauku apstrādes, līdz ar to tām ir daudz mazāks ekonomiskais dzīvotspēks. Arī šis ir riska faktors tam, ka zeme tiks pamesta, jo atrašanās tālu no noieta tirgiem paaugstina zemes pamešanas riskus.

Apkopojot un izanalizējot lauksaimnieciskās ražošanas resursu izlietojumu, var nonākt pie secinājuma, ka saistībā ar lauksaimniecības nozari ir ražošanas resursi – zeme un darbs (lauksaimniecībā nodarbinātie), kuri Latvijā netiek efektīvi un pilnībā izmantoti, savukārt ražošanas resursi – kapitāls un uzņēmējspējas – ir ierobežoti un neveicina zemes efektīvu izmantošanu, kas ir galvenais lauksaimniecības resurss un no kura izmantošanas ir atkarīgs saražotās produkcijas apjoms, ienākumi, nodarbinātība, sakārtota vide un lauki.

Attiecībā uz aktīvajām lauku saimniecībām un to resursu izmantošanu, konkurētspēja un ekonomiskais devums atkarībā no saimniecību lieluma ir ļoti dažāds. Daudzas saimniecības nodarbojas ar neefektīvu ražošanu, taču aizņem nozīmīgu daļu no kopējiem ražošanas resursiem, tādēļ ir nepieciešamas darbības, kas veicinātu gan saimniecību esošo resursu efektīvāku izmantošanu, gan vēlmi saimniecībām paplašināties un iesaistīt ražošanā jaunas, līdz šim neizmantotas LIZ platības.

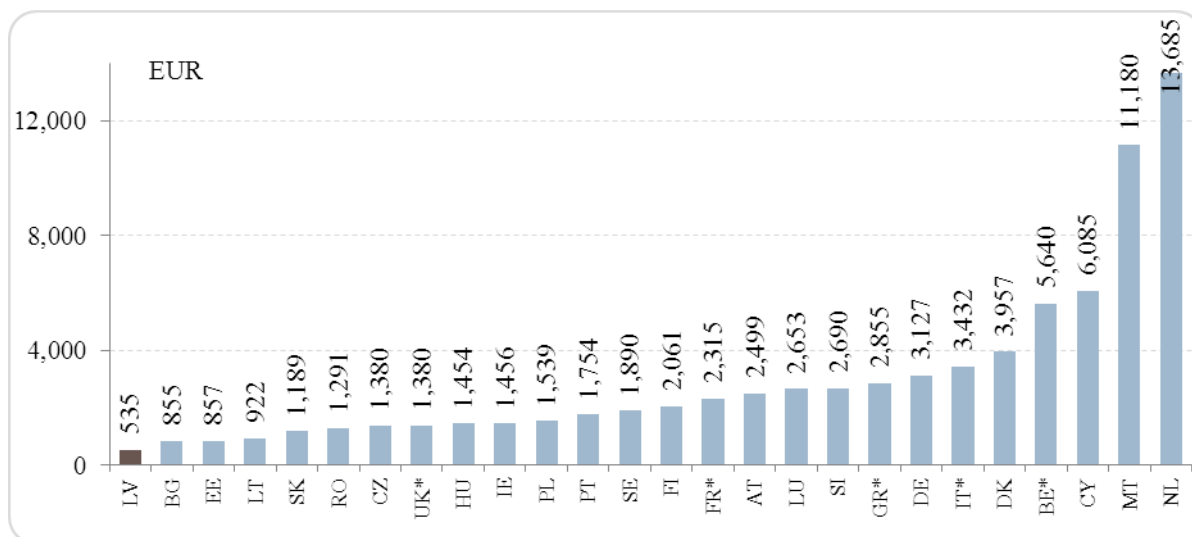
3. Latvijas lauksaimniecības ražošanas resursu efektivitāte

Lai objektīvi novērtētu Latvijas lauksaimniecību un tās efektivitāti, šajā nodaļā tiek salīdzināti Latvijas un pārējo ES dalībvalstu svarīgākie lauksaimnieciskās ražošanas rezultātu rādītāji. To salīdzinājums ļauj pilnīgāk izprast, cik lielā mērā iepriekšējā nodaļā konstatētās lauksaimnieciskās ražošanas resursu izmantošanas problēmas ir konkurētspēju neveicinoši un kavējoši faktori. Šajā nodaļā tiek izmantota pieejamā statistika par dažādiem rādītājiem ES.

3.1. Zemes resursa produktivitāte

Lai novērtētu zemes produktivitāti, izmantojot LEK informāciju par lauksaimniecības nozares izlaidi, tā tiek attiecināta uz vienu LIZ hektāru. *Lauksaimniecības nozares izlaide ir izteikta naudas izteiksmē saražotā produkcija, pie kuras pieskaitītas ar ražošanu saistītās subsīdijas, atņemti ar produktu saistītie nodokļi, pieskaitīti lauksaimnieciskā rakstura pakalpojumi, kā arī nelauksaimnieciska rakstura blakusparādības, kuru ieguvei izmantoti lauksaimnieciskās ražošanas resursi* (LVAEI, 2005., 2006., 2007.). Rezultātā Latvijā ir viszemākā zemes produktivitāte, ko izskaidro iepriekš uzskaitītais neizmantotais un neproduktīvi izmantotais LIZ apjoms (3.1. attēls). Protams, ir jāņem vērā arī tas, ka situācija vides un lauksaimniecības jomā ES dalībvalstīs ir visai dažāda, jo tās atrodas dažādās klimata joslās ar dažādiem dabas apstākļiem, augsnes tipiem utt., tādēļ, protams, nav iespējams prasīt vienādus rezultātus. Taču atšķirības tomēr ir pārāk krasas, kas liecina par dažu valstu neefektīvo saimniekošanu un zemo konkurētspēju.

Taču kā pozitīvu faktu var minēt to, ka Latvijas lauksaimniecība ir samērā „zaļa”, jo laukos nenotiek pārāk intensīva ražošana un, protams, ir pieejams brīvs zemes potenciāls, kas ir viens no iemesliem tam, ka saskaņā ar Jeilas un Kolumbijas universitātes pētījumu Latvija kā zaļākā valsts ierindojas 2.vietā pasaulē aiz Šveices (BNN, 2012).

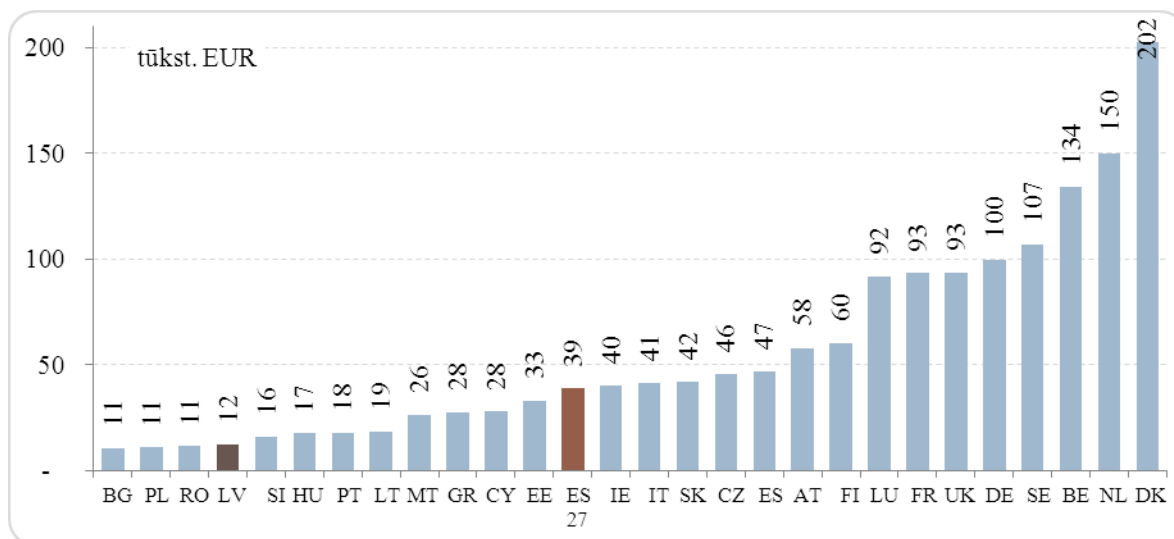
3.1. att. Lauksaimniecības nozares produkcijas izlaide uz vienu LIZ hektāru ES dalībvalstīs 2011. gadā (*2010. gadā), EUR

Avots: Eurostat

3.2. Darbaspēka produktivitāte

Efektivitātes noteikšanai starp ES dalībvalstīm objektīvi būtu skatīt lauksaimniecībā nodarbinātos, pārrēķinātus pilnās gada darba vienībās, tas nozīmē, ka nodarbināto skaits ir pārrēķināts atbilstoši nostrādāto stundu skaitam, kas atbilst pilnai darba dienai (CSP, 2011). Ja izmanto šo nodarbinātības rādītāju, kas ir pārrēķināts gada darba vienībās, Latvijā tas no 181 tūkst. samazinās līdz 85 tūkst., kas apstiprina arī iepriekš secināto, ka lauksaimnieciskā darbība un ieņēmumi ievērojamai daļai nodarbināto varētu būt tikai kā papildu nodarbošanās un papildu ienākums, gan arī, ņemot vērā ievērojamo pašpatēriņa saimniecību skaitu, galvenais un vienīgais iztikas avots.

Samērā līdzīgs un viens no zemākajiem rādītājiem (3.2. attēls) Latvijai ir rādītājs par lauksaimniecības nozares produkcijas izlaidi uz vienu lauksaimniecībā nodarbināto gada darba vienību, tas ir 12,5 tūkst. EUR, kas ir trīs reizes mazāks nekā ES vidējais.

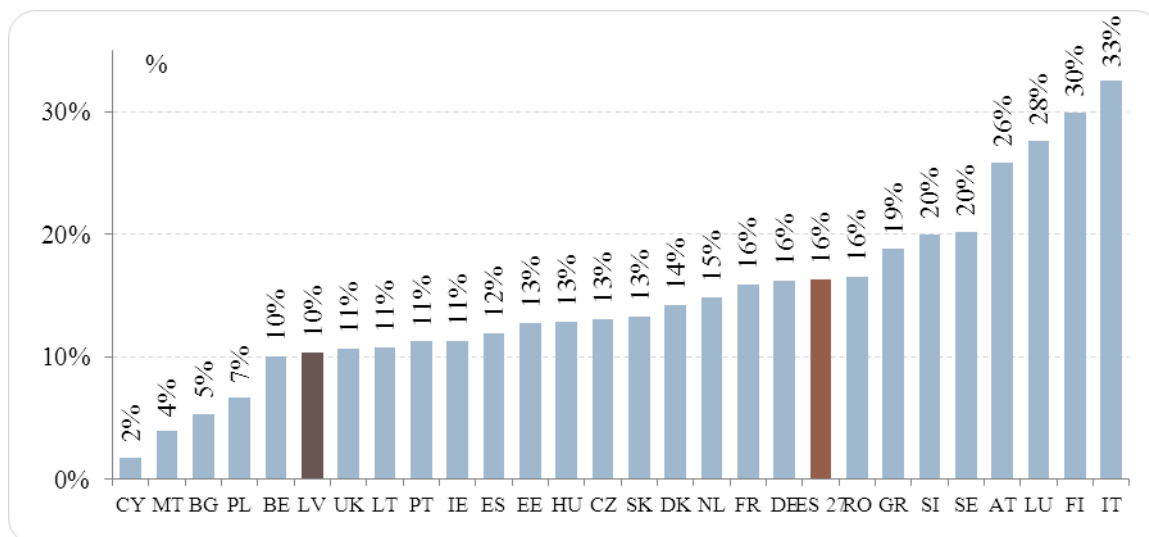
3.2. att. Lauksaimniecības nozares produkcijas izlaide uz vienu lauksaimniecībā nodarbināto gada darba vienību ES dalībvalstīs 2012. gadā, tūkst. EUR

Avots: Eurostat

3.3. Kapitāla efektivitāte

ES metodoloģija neparedz par dalībvalstīm uzskaitīt veiktos ieguldījumus nozarē, tādēļ, lai salīdzinātu kapitāla efektivitāti starp dalībvalstīm, tas tiek novērtēts, attiecinot valsts pamatlīdzekļu nolietojuma īpatsvaru lauksaimniecības produkcijas izlaidē. Tas ir objektīvākais rādītājs, ar kuru daļēji iespējams novērtēt kapitāla efektivitāti no pieejamās informācijas. Tomēr šis rādītājs nenorāda precīzu vēlamu informāciju, jo, piemēram, Dānijai, Nīderlandei un Beļģijai šie salīdzinoši zemie rādītāji ir izskaidrojami ar lielo saražoto produkcijas apjomu, kas mazina iznākošā rezultāta attiecību, savukārt Latvijai pretēji – palielina.

Lai arī pēdējos gados Latvijā ir veikti nozīmīgi kapitālieguldījumi lauksaimniecības nozarē, ko galvenokārt veicinājis pieejamais atbalsts, tomēr, salīdzinot ar ES vidējo rādītāju, nodrošinājums ar kapitālu ir viens no zemākajiem ES dalībvalstīs un veido 10%, salīdzinot ar 16% ES vidējo rādītāju (3.3. attēls).

3.3. att. Pamatlīdzekļu patēriņa īpatsvars kopējā lauksaimniecības produkcijas izlaidē ES dalībvalstīs 2012. gadā, %

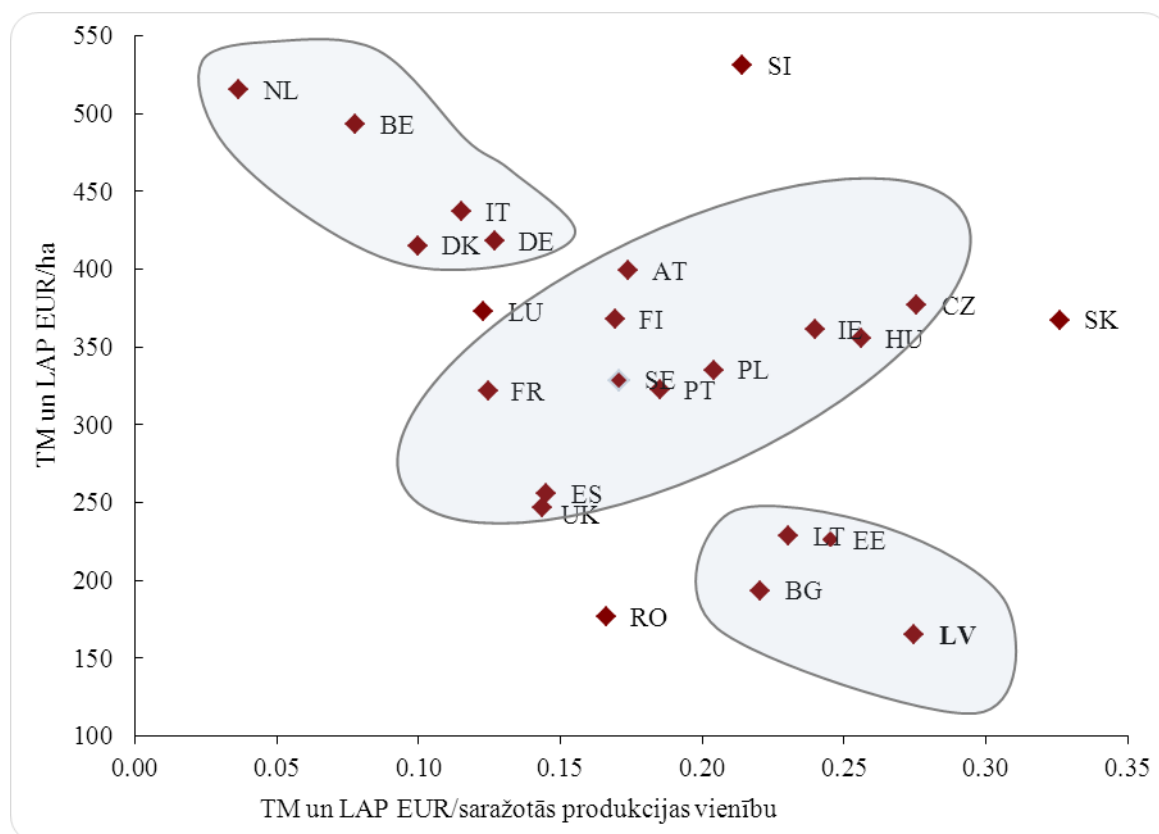
Avots: Eurostat

No iepriekšējo attēlu raksturojuma redzams, ka pārsvarā visas vecās dalībvalstis (ES–15) ir sasniegušas pietiekami labus rādītājus gan produkcijas izlaidē, gan darbaspēka produktivitātē, ko veicinājis nodrošinājums ar ražošanai nepieciešamo kapitālu un atbalsta politika; iespējams arī, ka šo valstu lauksaimniekiem piemīt labākas uzņēmējspējas, viņi prot veiksmīgi darboties tirgus ekonomikas apstākļos. Jo, piemēram, saskaņā ar EK pētījumu par ES lauku attīstību, raksturojot lauksaimniecībā nodarbinātos cilvēkus, tiek minēts, ka visā ES lauksaimniecībā nodarbināti biežāk ir gados vecāki cilvēki. Tas nozīmē, ka šī problēma nav novērojama tikai Latvijā, bet gan visās ES dalībvalstīs. Kā arī šajā pētījumā ir pierādīts, ka gados jauno lauksaimnieku saimniekošana atšķiras no gados vecāku lauksaimnieku saimniekošanas – tā ir efektīvāka, jo, piemēram, salīdzinot ar vidējiem saimniecību rādītājiem, gados jauno vadītāju saimniecību ekonomiskā lieluma vienība ir par 40% lielāka, izmantotā LIZ – par 37% lielāka un par 26% vairāk tiek izmantots darbaspēks. Savukārt gados vecāku lauksaimnieku – vadītāju (virs 55) saimniecību rezultātu rādītāji ir zem vidējiem – saimniecību ekonomiskā lieluma vienība ir par 38% mazāka, izmantotā LIZ – par 33% mazāka un par 15% mazāk tiek izmantots darbaspēks.

3.4. Citi ražošanas resursu efektivitātes raksturojumi

Samērā strīdīgs jautājums ir ES atbalsta apjoms Latvijas lauksaimniecībai un citām ES dalībvalstīm. No vienas puses, atainojot atbalsta apjomu uz vienu LIZ hektāru un salīdzinot ar citām ES dalībvalstīm, Latvijai atbalsts ir viens no zemākajiem, savukārt,

attiecinot atbalsta daļu uz lauksaimniecības produkcijas vienību, atbalsta apjoms ir viens no augstākajiem starp ES dalībvalstīm (3.4. attēls).

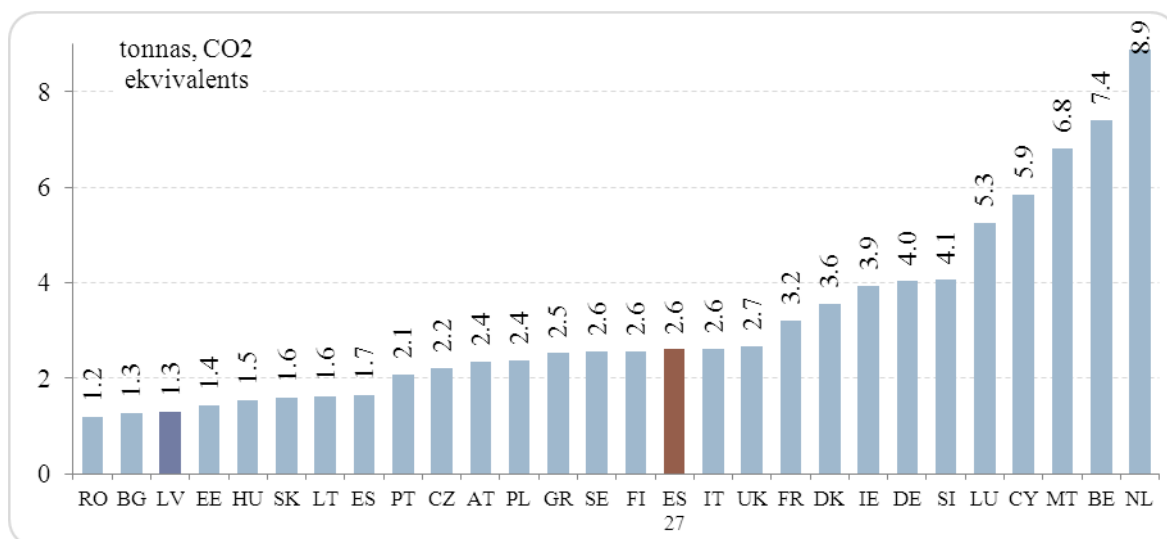
3.4. att. 2013. gada TM un LAP atbalsta apjoms uz vienu LIZ hektāru (2010.) un vienā saražotās produkcijas vienībā (2012.) ES dalībvalstīs, EUR

Avots: Council Regulation (EC) 73/2009, Commission decision (EC) 383/2007, Eurostat

3.4. attēlā uz horizontālās ass ir atzīmēts ES dalībvalstu TM un LAP atbalsta apjoms 2013. gadā saražotās produkcijas vienībā 2012. gadā, savukārt uz vertikālās ass ir atzīmēts ES dalībvalstu TM un LAP atbalsta apjoms 2013. gadā uz vienu 2010. gada LIZ hektāru. Meklējot kopsakarības, var secināt, ka Latvija, Lietuva, Igaunija un Bulgārija ir tās valstis, kurām pieejamais ES atbalsts uz vienu LIZ hektāru ir tik zems, ka nespēj veicināt lauksaimnieciskās ražošanas attīstību, tādēļ arī atbalsta daļa saražotajā produkcijas vienībā ir ļoti liela. Savukārt pretēja situācija ir novērojama Nīderlandē, Beļģijā, Itālijā, Dānijā un Vācijā – valstīs, kuras, salīdzinot ar citām dalībvalstīm, tiek „pārkompensētas”, jo lauksaimnieciskā ražošana ir augsti attīstīta, tādējādi šīs valstis gūst lielākas priekšrocības, radot nevienlīdzīgu konkurenci.

Par attīstītu vai mazāk attīstītu lauksaimniecisko ražošanu norāda arī tādi svarīgi faktori kā siltumnīcas efektu izraisošo gāzu daudzums (ogļskābās gāzes un citas piesārņojošās gāzes atmosfērā) no lauksaimniecības nozares, proti, naftas produktu, ogļu un citu gāzu intensīva izmantošana saimnieciskajā darbībā, kas rada nelabvēlīgas klimata izmaiņas. ES jau ir iesaistījusies cīņā ar klimata izmaiņām un izvirzījusi mērķi samazināt

gāzu emisijas, bet, piemēram, ASV nav parakstījušas šādu vienošanos, saprotot, ka šo gāzu ierobežošana varētu mazināt valsts ekonomisko izaugsmi. Lai salīdzinātu siltumnīcas efektu izraisošo gāzu daudzumu no lauksaimniecības, nozares radītais apjoms tiek attiecināts uz vienu LIZ hektāru (3.5. attēls). Kā redzams, Latvijā un pārējās iepriekš minētajās dalībvalstīs, siltumnīcas efektu izraisošās gāzes uz vienu LIZ hektāru mazākas ir valstīs ar zemu produktivitāti un zemu atbalsta līmeni, savukārt lielākas – valstīs, kur vērojama pretēja situācija.

3.5. att. Siltumnīcas efektu izraisošo gāzu emisija no lauksaimniecības nozares uz vienu LIZ hektāru ES dalībvalstīs 2010. gadā, tonnas

Avots: Eurostat

Lauksaimniecisko ražošanu ietekmē arī dažādi atbalsta pasākumi, kas var būt atšķirīgi, piemēram, Dānijā, TM atbalstam kā tiesīgā platība tiek pieteikta pilnīgi visa LIZ, savukārt Latvijā – tikai nedaudz vairāk kā 70 % no kopējās LIZ. Līdz ar to var saprast citu valstu, īpaši Dānijas, lauksaimnieku interesi par Latvijas lauksaimniecības zemes platībām, jo viņu LIZ ir pilnībā apsaimniekota, tādēļ tā maksā daudz dārgāk, savukārt Latvijā lauksaimnieciskās ražošanas resursam – LIZ – ir brīvs izmantošanas potenciāls, kā rezultātā tā ir daudz lētāka un vieglāk pieejama ekonomiski izdevīgai saimniekošanai. Par priekšrocību saimniekošanai Latvijā ārzemnieki min to, ka daļu saimniecību modernizācijas izdevumu ir iespējams segt no ES atbalsta pasākumiem, savukārt Dānijā atbalsta modernizācijai nav, jo šajā valstī atbalsts tiek vairāk vērsts uz vides saglabāšanas pasākumiem u.tml. Taču ārzemnieki min arī grūtības, ar ko viņi saskaras Latvijā – kvalitatīvu strādnieku, vadītāju un speciālistu trūkums. Kaut arī iepriekšējā nodaļā par darbu kā ražošanas resursa raksturojumu tika norādīts, ka tas ir liels un pilnībā netiek izmantots, minētais fakts liecina arī to, ka izmantojamais darbaspēks lauksaimniecībā ir zemas kvalifikācijas.

Arī saimniecību struktūra Latvijā ir vairāk sadrumstalota nekā vidēji ES–27. Mūsu valstī ir lielāks mazo saimniecību īpatsvars gan pēc ekonomiskā lieluma, gan pēc LIZ platības. Latvijas iepriekš definēto ražojošo un neražojošo saimniecību grupu un ES–27 vidējo rādītāju salīdzinājums dots 3.1. tabulā. Šajā tabulā ir apkopoti aprēķinu rezultātā iegūtie vidējie rādītāji – saimniecības LIZ hektāri un standarta izlaide uz vienu izmantoto LIZ hektāru pa saimniecību grupām pēc ekonomiskā lieluma Latvijā un ES–27. Iepriekšējā nodaļā tika minēts, ka Latvijā lauku saimniecību devums un resursu izmantošana ir ļoti atšķirīga atkarībā no saimniecību lieluma. Līdzīgi kā Latvijā, arī ES–27 mazo un lielo saimniecību devums ievērojami atšķiras. Taču, salīdzinot Latviju ar ES–27 pa saimniecību grupām, redzams, ka mūsu saimniecībās notiek daudz ekstensīvāka ražošana, jo Latvijas rezultāti ievērojami atpaliek no vidējiem ES–27 rādītājiem.

3.1. tabula

Ražojošo un neražojošo saimniecību grupējums pēc to galvenajiem raksturlielumiem
2010. gadā Latvijā un vidēji ES

	Saimniecību sadalījums pēc ekonomiskā lieluma (standarta izlaides), tūkst. EUR						
	Līdz 3,9	4,0–14,9	15–24,9	25–49,9	50–99,9	100–499,9	500 un vairāk
ES–27							
Vidējā LIZ platība saimniecībā, ha	2	8	19	32	55	102	293
Standarta izlaide uz 1 saimniecību, EUR	1 353	7 933	19 757	35 951	71 526	206 037	1 174 988
Standarta izlaide uz 1 izmantotās LIZ ha, EUR	675	934	1033	1141	1297	2013	4015
Latvija							
Vidējā LIZ platība saimniecībā, ha	8	21	46	77	146	410	1 321
Standarta izlaide uz 1 saimniecību, EUR	1 157	7 266	19 223	34 703	69 287	200 148	1 441 883
Standarta izlaide uz 1 izmantotās LIZ ha, EUR	152	350	420	451	473	489	1 091

Avots: Aprēķināts pēc Eurostat

Piemēram, Latvijas saimniecībās, kuru ekonomiskais lielums ir zem 4 tūkst. EUR, vidējā LIZ platība ir 8 ha, līdz ar to arī standarta izlaide – tikai 152 EUR/ha, savukārt ES–27 šie rādītāji ir attiecīgi 2 ha un 675 EUR/ha. Arī lielo saimniecību grupā, ar ekonomisko lielumu virs 500 tūkst. EUR, Latvijas izmantotā LIZ platība ir aptuveni četras reizes lielāka nekā ES–27, līdz ar to visas saimniecību grupas ievērojami atpaliek no ES vidējā rādītāja.

Iepriekšējās nodaļās aplūkotie rezultāti pierāda, ka Latvijai, lai uzlabotu rādītājus un tuvotos vidējam ES līmenim, ir nepieciešami gan valsts līmeņa risinājumi, gan arī gudra pašu lauksaimnieku saimniekošana. Tādēļ nākamā nodaļa ir balstīta uz ieteicamajiem risinājumiem makro – līmenī, lai veicinātu lauksaimniecības nozares konkurētspēju un pēc iespējas efektīvāku ražošanas resursu izmantošanu saimniecībās.

4. Lauksaimnieciskās ražošanas resursu efektīvākas apguves iespējas

Balstoties uz iepriekšējās nodaļās analizēto, identificētajām problēmām un neizmantotajām iespējām, efektīvākai resursu apguvei un līdz ar to lauksaimniecības nozares konkurētspējas palielināšanai ir izvirzījušies divi galvenie virzieni:

- veikt ražojošo saimniecību efektivitātes un konkurētspējas izvērtējumu atkarībā no saimniecību lieluma;
- veicināt neražojošo saimniecību ievirzīšanu tirgū un to resursu izmantošanas iespējas.

Lai veiktu kādu no atbalstošiem un veicinošiem pasākumiem, ir nepieciešams finansējums. Nodaļā par ES Kopējo lauksaimniecības politiku ir aprakstīti galvenie pasākumi, kurus nosaka ES vienotā politika un kuru piemērošanai būs ierobežots finansējums. TM pasākumus lielākoties nosaka ES, bet LAP pasākumu piemērošanai un finansējuma sadalei starp tiem lielāka rīcības brīvība ir tieši dalībvalstīm, tādēļ šajā nodaļā tiks izteikti būtiskākie rīcības priekšlikumi svarīgāko apzināto problēmu risināšanai un resursu izmantošanas efektivitātes palielināšanai, uz kuriem būtu jābalsta lauksaimniecības politikas pasākumu piemērošana Latvijā. Priekšlikumi tiks izvirzīti, ņemot vērā pētījumā arī iepriekš apzinātās problēmas un neizmantotās iespējas.

4.1. Ražojošo saimniecību efektivitātes un konkurētspējas izvērtējums

Analizējot saimniecību ekonomisko devumu pēc standarta izlaides (sk. 2.7. nodaļu), 61 tūkst. neražojošo saimniecību standarta izlaide ir līdz 4 tūkst. EUR, un pārējās 22 tūkst. saimniecību ar standarta izlaidi virs 4 tūkst. EUR – ražojošās. Taču, kā rāda 2.2. tabulā minētie saimniecību darbības rezultāti, arī ražojošo saimniecību ekonomiskais devums ir ļoti atšķirīgs, sevišķi, ja tiek skatīta standarta izlaide uz vienu izmantoto LIZ hektāru, kas variē no 350 līdz 1 091 EUR, turklāt 2.10. attēlā redzams, ka lauksaimnieciskā ražošana ir koncentrējusies ļoti nedaudzās saimniecībās, kas, iespējams, liecina par pārējo – mazāko saimniecību konkurētspējas problēmām ar lielajām saimniecībām.

Standarta izlaide nenorāda uz saimniecību ienākumiem, bet gan uz izmantotā LIZ hektāra izmantošanas „teorētisko” efektivitāti. Pamatojoties uz SUDAT pieejamo informāciju par saimniecību dažādiem rādītājiem (t.sk. arī finanšu), tiek analizēti 22 tūkst. saimniecību darbības ekonomiskie un finanšu darbības rādītāji sadalījumā pa ekonomiskā lieluma grupām, lai norādītu uz problēmām konkrēto saimniecību grupās (4.1. tabula).

Saimniecību ekonomiskie rādītāji dažādās saimniecību lieluma grupās

Saimnieciskās darbības ekonomiskie pamatrādītāji	Saimniecību sadalījums ekonomiskā lieluma grupās pēc standarta izlaides						
	Vidēji	1. Ļoti mazas	2. Mazas	3. Vidējas	4. Vidēji lielas	5. Lielas	6. Ļoti lielas
		4 - 15	15 – 25	25 – 50	50 – 100	100 – 500	> 500
Reprezentatīvi attiecinot uz valsti (CSP), 2010. gadā							
Saimniecību skaits grupā	21 972	15 085	2 630	2117	1067	924	149
Kopējā LIZ platība, tūkst. ha	1 328	313	120	163	156	379	197
Kopējā standarta izlaide, tūkst. EUR	707 343	109 613	50 557	73 467	73 929	184 937	214 841
Saimniecības, % no kopējā skaita	26,3%	18,1%	3,2%	2,5%	1,3%	1,1%	0,2%
SUDAT saimniecību līmenī 2011. gadā							
Saimniecību skaits	1000	203	154	205	180	210	48
Izmantotā LIZ, ha	69.2	30.1	51.6	77.4	154.7	419.1	1456.8
Ekonomiskais lielums	32 558	9 546	19 352	35 573	72 006	210 464	1 178 032
Darbspēka ieguldījums - LDV	2.0	1.4	1.8	1.9	2.9	6.8	33.8
Ilgtermiņa ieguldījumu struktūra							
Pamatlīdzekļu vērtība saimniecībā, tūkst. EUR	56	19	32	51	94	321	2 468
Zeme, % no kopējiem ilgtermiņa ieguldījumiem	25%	37%	27%	25%	19%	19%	21%
Ēkas, % no kopējiem ilgtermiņa ieguldījumiem	24%	12%	24%	18%	18%	23%	36%
Tehnika, iekārtas, % no kopējiem ilgtermiņa ieguldījumiem	29%	20%	24%	35%	43%	42%	20%
Finanšu un nemateriālie ieguldījumi, % no kopējiem ilgtermiņa ieguldījumiem	4%	0%	1%	1%	1%	2%	11%
Citi ieguldījumi, % no kopējiem ilgtermiņa ieguldījumiem	18%	29%	24%	21%	19%	14%	12%
Ieguldījumi							
Bruto ieguldījumi	10 616	1 334	3 519	9 720	22 202	88 297	530 154
Nolietojums	5 419	1 427	2 702	5 977	13 336	41 306	172 498
Neto ieguldījumi (ieguldījums – nolietojums)	5 197	-93	817	3 743	8 866	46 990	357 657

Kapitāla atdeve							
Saražotā produkcija / izmantotais LIZ ha	483	301	373	423	448	542	902
Saražotā produkcija / darbaspēka vienību	16 549	6 479	10 809	16 979	24 305	33 207	38 861
Ilgtermiņa ieguldījumi / izmantotā LIZ ha	812	621	613	663	609	765	1 694
Saražotā produkcija/vidējais saimniecības kapitāls	0.57	0.61	0.58	0.62	0.63	0.61	0.50
Ilgtermiņa ieguldījumi / apgrozījums	1.68	2.06	1.65	1.57	1.36	1.41	1.88
Saražotā produkcija - pieskaitāmās un specifiskās izmaksas / vidējais saimniecības kapitāls	0.13	0.12	0.07	0.14	0.15	0.15	0.13
saražotā produkcija - pieskaitāmās, specifiskās, ārējās izmaksas / vidējais saimniecības kapitāls	0.06	0.10	0.02	0.08	0.07	0.06	0.03
saražotā produkcija + atbalsts – pieskaitāmās, specifiskās, ārējās / vidējais saimniecības kapitāls	0.27	0.42	0.25	0.34	0.32	0.26	0.15
Peļņa /vidējais saimniecības kapitāls	0.02	-0.12	-0.05	0.06	0.10	0.07	0.04
Kredītsaistības							
Aizņemtā kapitāls, % no kopējā kapitāla	34%	8%	17%	23%	31%	40%	56%
Finanšu riska koeficients (aizņemtā /pašu kapitāls)	0,51	0,09	0,20	0,31	0,44	0,68	1,29
Neto pievienotā vērtība (NPV) uz darbaspēka vienību							
Neto pievienotā vērtība uz 1 LDV	5 645	3 184	3 704	6 208	8 465	9 283	11 254
Ražošanas NPV uz 1 darbaspēka vienību (NPV – ražošanas atbalsts)	980	146	-330	473	1 010	1 785	5 152
Saimnieciskās darbības ienākumi	7 044	4 185	4 899	9 117	15 462	30 024	103 249
Uzņēmēja peļņa	1 157	-1 828	-1 655	3 146	10 756	26 082	105 134
Atbalsts							
Subsīdijas/LIZ	176	156	150	179	179	176	228
Subsīdijas ieguldījumiem / LIZ	39	14	10	36	41	53	86
Subsīdijas/produkcija	0.36	0.52	0.40	0.42	0.40	0.32	0.25

Avots: *Aprēķini pēc SUDAT*

1. Ļoti mazās saimniecības (Standarta izlaide (SI) = 4 – 15 tūkst. EUR):

- 18,1 % no saimniecību kopskaita valstī – 15 tūkst.;
- 17 % no izmantotās LIZ valstī – 313 tūkst. ha;
- izmantotā LIZ saimniecībā – 30,1 ha;
- darbaspēka ieguldījums – 1,4 gada darba vienības.

Kapitāla raksturojums. Šajā saimniecību grupā lielākais pamatlīdzekļu īpatsvars ir zemei – 37% (6,9 tūkst. LVL). Bruto ieguldījumi ir 1 334 LVL gadā jeb 44 LVL/LIZ ha, subsīdijas ieguldījumiem sasniedz 14 LVL/LIZ ha. Kaut arī saimniecības veic nelielus ieguldījumus pamatlīdzekļos, tomēr tie nav pietiekami, jo nolietojums pārsniedz ieguldījumus, tādejādi samazinot saimniecības pamatlīdzekļu vērtību, kas neveicina saimniecību attīstību un iespēju gūt labākus rezultātus.

Pēc kapitāla atdeves rādītājiem novērojams, ka šai saimniecību grupai kapitāla atdeve ir samērā līdzīga kā pārējām, taču, izvērtējot kapitāla atdeves rādītāju, kur no saražotās produkcijas tiek atskaitītas arī ārējās izmaksas, kas ietver algotā darbaspēka apmaksu, procentu maksājumus un nomas maksu, tiek iegūts rezultāts, kas norāda par ļoti augstām ārējām izmaksām.

Ne vienmēr pēc rādītājiem ir iespējams noteikt saimniecības stāvokli. Piemēram, iepriekš minētie kapitāla atdeves rādītāji visām saimniecību grupām ir samērā līdzīgi, jo zema produkcijas izlaide un mazs saimniecības kapitāls var rezultātā dot tādu pašu iznākumu kā augsta produkcijas izlaide un liels saimniecības kapitāls, tāpēc tos nepieciešams skatīt kontekstā ar citiem rādītājiem – saražoto produkciju uz darbaspēka vienību vai izmantoto LIZ hektāru un ilgtermiņa ieguldījumiem uz izmantoto LIZ hektāru, kuri šai saimniecību grupai ir vismazākie.

Finanšu situācijas raksturojums. Saimniecībās ir mazs aizņemtā kapitāla īpatsvars – tikai 8%. Atbilstoši teorijai saimniecībām ar mazu aizņemto kapitālu ir augsta stabilitātes pakāpe, taču ierobežoti attīstības tempi. Saimniecību zemais finanšu riska koeficients 0,09 norāda uz papildu finanšu līdzekļu nepieciešamību, lai uzlabotu saimniecību ienesīgumu, jo šis koeficients parāda ieguldītās naudas īpatsvaru uzņēmuma aktīvos un pretējā gadījumā – pārāk augsti rādītāji – liecina par to, ka saimniecībām būtu jāsamazina kredītu apjomi. Šai saimniecību grupai, it īpaši saimniecībām ar lielāku apgrozījumu, ir iespējas piesaistīt kredītresursus attīstībai, taču, ja tiek ieguldīts ilgtermiņa ieguldījumos, jādomā arī par to spēju uzturēt vai efektīvi izmantot ieguldījumus, tādēļ saimniecībām būtu lietderīgi sadarboties, lai varētu iegādāties koplietošanas tehniku un tehnoloģijas.

Saimniecību peļņa. *Neto pievienotā vērtība (NPV) raksturo jaunradīto vērtību uzņēmumā, kad tiek izlietoti ražošanas resursi. Tā ir vienīgais līdzekļu avots ieguldītā darbaspēka apmaksai, procentu un nomas maksājumiem un iespējamajai peļņai. Lai iegūtu savstarpēji salīdzināmus rādītājus, NPV attiecina pret kopējo ieguldīto darbaspēku.*

Šajā saimniecību grupā NPV uz darbaspēka vienību ir zema – 3 184 LVL, turklāt ražošanas NPV ir 146 LVL, tas liecina par saimniecību ļoti lielu atkarību no atbalsta mehānismiem. Šādas saimniecības bez atbalsta gandrīz nav spējīgas pastāvēt.

Savukārt peļņa saimniecībā ir negatīva, jo uzņēmēja peļņa tiek rēķināta, atņemot arī nealgotā darbaspēka apmaksu (kas netiek skaitīta pie ārējām izmaksām) un, tā kā šajās saimniecībās pārsvarā ir nealgotie darbinieki (visdrīzāk īpašnieks un viņa ģimenes locekļi), rodas negatīva peļņa. Tas nozīmē, ka šo saimniecību īpašnieki gūst daudz zemākus ienākumus, nekā vidēji tiek maksāts algotiem darbiniekiem.

2. Mazās saimniecības (SI = 15 – 25 tūkst. EUR):

- 3,2 % no saimniecību kopskaita valstī – 2,6 tūkst.;
- 7 % no izmantotās LIZ valstī – 313 tūkst. ha;
- izmantotā LIZ saimniecībā – 51,6 ha;
- darbaspēka ieguldījums – 1,8 gada darba vienības.

Kapitāla raksturojums. Šajā saimniecību grupā pamatlīdzekļu īpatsvars zemei, ēkām un tehnikai ir samērā līdzīgs. Bruto ieguldījumi ir 3 519 LVL gadā jeb 68 LVL/LIZ ha, subsīdijas ieguldījumiem sasniedz tikai 10 LVL/LIZ ha, kas ir mazāk nekā iepriekšējā saimniecību grupā. Saimniecības veic nelielus ieguldījumus pamatlīdzekļos, un 2011. gadā tie norāda uz pavisam nelielu pamatlīdzekļu vērtības palielināšanos, taču tā nav pietiekama, lai saimniecības spētu attīstīties un gūt labākus rezultātus, līdz ar to šajā saimniecību grupā kapitāla atdeve ir pat zemāka nekā iepriekšējā – ļoti mazo saimniecību grupā. Līdzīgi kā iepriekšējai saimniecību grupai, arī šīm saimniecībām būtu lietderīga sadarbība un kooperācija.

Finanšu situācijas raksturojums. Arī šajās saimniecībās ir samērā mazs aizņemtām kapitāla īpatsvars – 17%. Samērā zemais finanšu riska koeficients 0,2 norāda, ka uzņēmumiem ārējā kapitāla piesaistīšana ir saistīta ar mazāku risku. Arī šīs grupas saimniecībām ar lielāku apgrozījumu ir iespējas piesaistīt kredītresursus attīstībai, taču, ja tiek ieguldīts ilgtermiņa ieguldījumos, jādomā arī par spēju uzturēt vai efektīvi izmantot ieguldījumus.

Saimniecību peļņa. NPV uz darbaspēka vienību ir 3 704 LVL, turklāt ražošanas NPV ir negatīvs – 330 LVL, tas liecina par saimniecību ļoti lielu atkarību no atbalsta mehānismiem. Šādas saimniecības bez atbalsta gandrīz nav spējīgas pastāvēt. Kā redzams,

arī subsīdijas uz LIZ šajā grupā ir vismazākās. Peļņa šīs grupas saimniecībām ir negatīva, ko arī galvenokārt rada ieskaitītā nealgotā darbaspēka apmaksas.

3. Vidējās saimniecības (SI = 25 – 50 tūkst. EUR):

- 2,5 % no saimniecību kopskaita valstī – 2 117 tūkst.;
- 9 % no izmantotās LIZ valstī – 163 tūkst. ha;
- izmantotā LIZ saimniecībā – 77,4 ha;
- darbaspēka ieguldījums – 1,9 gada darba vienības.

Kapitāla raksturojums. Šajā saimniecību grupā lielākais pamatlīdzekļu īpatsvars ir tehnikai un iekārtām – 35%. Bruto ieguldījumi ir 9 720 LVL gadā jeb 126 LVL/LIZ ha, subsīdijas ieguldījumiem sasniedz 36 LVL/LIZ ha. Saimniecības, veicot ieguldījumus pamatlīdzekļos, rada pamatlīdzekļu vērtības palielināšanos par 3 743 LVL, taču, ņemot vērā saimniecības lielumu, tas nav pietiekams, lai saimniecība spētu veiksmīgi attīstīties.

Arī kapitāla atdeve ir samērā liela un pēc ārējo izmaksu atskaitīšanas tā ir vislielākā no visām saimniecību grupām un izteikti atšķiras no iepriekšējās saimniecību grupas, uzrādot pozitīvākus rezultātus.

Finanšu situācijas raksturojums. Samērā mazs ir aizņemtā kapitāla īpatsvars – 23%, arī samērā zemais finanšu riska koeficients 0,31 norāda, ka uzņēmumiem ārējā kapitāla piesaistīšana ir saistīta ar mazāku risku. Turklāt pozitīvi ir tas, ka šīs grupas saimniecību rezultāti tuvojas lielo saimniecību rezultātiem.

Saimniecību peļņa. NPV uz darbaspēka vienību ir 6 280 LVL, turklāt ražošanas NPV ir pozitīva, tā sasniedz 473 LVL, kas liecina par nedaudz mazāku saimniecību atkarību no atbalsta mehānismiem.

4. Vidēji lielās saimniecības (SI = 50 – 100 tūkst. EUR):

- 1,3 % no saimniecību kopskaita valstī – 1 067 tūkst.;
- 9 % no izmantotās LIZ valstī – 156 tūkst. ha;
- izmantotā LIZ saimniecībā – 154,7 ha;
- darbaspēka ieguldījums – 2,9 gada darba vienības.

Kapitāla raksturojums. Šo saimniecību grupā izteikti liels pamatlīdzekļu īpatsvars ir tehnikai un iekārtām – 42%. Bruto ieguldījumi ir 88 297 LVL gadā jeb 143 LVL/LIZ ha, subsīdijas ieguldījumiem sasniedz 41 LVL/LIZ ha. Saimniecības, veicot ieguldījumus pamatlīdzekļos, rada pamatlīdzekļu vērtības palielināšanos par 8 866 LVL/gadā, taču arī šai grupai, ņemot vērā saimniecības lielumu, tas nav pietiekams, lai tā spētu veiksmīgi attīstīties.

Arī kapitāla atdeve ir samērā liela, ļoti līdzīga kā iepriekšējās grupas saimniecībām.

Finanšu situācijas raksturojums. Aizņemtā kapitāla īpatsvars sastāda 31% un finanšu riska koeficients šīs grupas saimniecībām ir palielinājies līdz 0,44, taču nepārsniedz vidējo rādītāju, kas norāda, ka ārējā kapitāla piesaistīšana ir iespējama un saistīta ar mazāku risku.

Saimniecību peļņa. NPV uz darbaspēka vienību ir 8 456 LVL un ražošanas NPV ir 1 010 LVL, kas arī liecina par lielāku saimniecību neatkarību no atbalsta mehānismiem, savukārt uzņēmēja vidējā peļņa sasniedz 10 756 LVL, no kuras jau ir iespējams veikt daļu investīciju, nepiesaistot atbalstu.

Šīs grupas saimniecībām investīcijas piesaiste ir ļoti būtiska, jo liela daļa tehnikas ir nolietojusies un mašīnu parka atjaunošana notiek lēni, arī būves pārsvarā ir vecas, bet vidēja lieluma saimniecībām būtisks aspekts ir ražošanas attīstība un komercsaimniecību statusa saglabāšana.

5. Lielās saimniecības (SI = 100 – 500 tūkst. EUR):

- 1% no saimniecību kopskaita valstī – 924 tūkst.;
- 21 % no izmantotās LIZ valstī – 379 tūkst. ha;
- izmantotā LIZ saimniecībā 419,1 ha;
- darbaspēka ieguldījums – 6,8 gada darba vienības.

Kapitāla raksturojums. Šo saimniecību grupā izteikti liels pamatlīdzekļu īpatsvars ir teknikai un iekārtām – 43%. Bruto ieguldījumi ir 22 202 LVL gadā jeb 210 LVL/LIZ ha, subsīdijas ieguldījumiem sasniedz 53 LVL/LIZ ha. Saimniecības, veicot ieguldījumus pamatlīdzekļos, rada diezgan ievērojamu pamatlīdzekļu vērtības palielināšanos, neto ieguldījumiem sasniedzot 46 990 LVL, kas liecina par saimniecību spēju modernizēties un atjaunot pamatlīdzekļus.

Finanšu situācijas raksturojums. Lielo saimniecību aizņemtā kapitāla īpatsvars kopējā kapitālā sastāda 40%, kas ir tuvu robežai, virs kuras aizņemties kļūst ekonomiski nestabili, taču samērā optimālais finanšu riska koeficients 0,68 šai grupai paver iespēju piekļūt lētākiem un lielākiem finanšu resursiem.

Saimniecību peļņa. NPV uz darbaspēka vienību ir 9 238 LVL un ražošanas NPV ir 1 785 LVL, savukārt uzņēmēja vidējā peļņa sasniedz 26 082 LVL, no kuras jau ir iespējams veikt daļu investīciju, nepiesaistot atbalstu.

6. Ļoti lielās saimniecības (SI = virs 500 tūkst. EUR):

- 0,2% no saimniecību kopskaita valstī – 149 tūkst.;
- 11 % no izmantotās LIZ valstī – 197 tūkst. ha;
- izmantotā LIZ saimniecībā – 1 457 ha;
- darbaspēka ieguldījums – 33,8 gada darba vienības.

Šajā kategorijā ietilpst saimniecības, kas iepriekšējā periodā saņēmušas lielāko daļu atbalsta pasākumā „Lauksaimniecības modernizācija”.

Kapitāla raksturojums. Šajā saimniecību grupā izteikti liels pamatlīdzekļu īpatsvars ir ēkām un būvēm – 36%, bet liels īpatsvars – 11% – ir finanšu un nemateriālajiem ieguldījumiem, kas liecina par šo saimniecību konkurētspēju un ilgtspējīgu saimniecisko darbību nākotnē. Saimniecībām salīdzinājumā ar pārējām saimniecību grupām ir ļoti lieli bruto ieguldījumi – 530 154 LVL gadā jeb 3 639 LVL/LIZ ha, kas ir sešas reizes vairāk nekā iepriekšējai – lielo saimniecību grupai, un subsīdijas ieguldījumiem sasniedz 86 LVL/LIZ ha.

Kapitāla atdeve strauji samazinās, kad tiek atņemtas ārējās izmaksas, kas liecina par saimniecību algoto darbinieku apmaksu, un, ņemot vērā aizņemtā kapitāla lielumu, lieliem procentu maksājumiem. Mulsinošs ir ilgtermiņa ieguldījumu / apgrozījuma koeficients 1,88, kas ir lielāks nekā iepriekšējām saimniecību grupām un varētu liecināt par to, ka ir veikti pamatīgi ilgtermiņa ieguldījumi saimniecībās, kuru atdeve saimniecības ražošanas resursu izmantošanā sāk samazināties.

Finanšu situācijas raksturojums. Lielo saimniecību aizņemtā kapitāla īpatsvars kopējā kapitālā sastāda 56%, kas ir bīstami un var radīt problēmas saimniecību ekonomiskajai stabilitātei. Rādītājs ir tuvu robežai, virs kuras aizņemtās kļūst ekonomiski nestabili. Par to liecina arī ļoti augstie finanšu riska koeficientu rādītāji, piemēram, aktīvi / pašu kapitāls 1,29 signalizē par to, ka uzņēmumam būtu jāsamazina parādu apjoms.

Saimniecību peļņa. Šai saimniecību grupai ir liela NPV uz darbaspēka vienību – 11 254 LVL. Savukārt saimniecības uzņēmuma vidējā peļņa ir 105 134 tūkst. LVL gadā, no kuras jau var pastāvīgi investēt attīstībā.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Ļoti mazajās (1. grupas) un mazajās (2. grupas) saimniecībās (kurām standarta izlaide ir no 4 līdz 25 EUR) ir nepieciešamas investīcijas tehnikai un būvēm, jo esošā tehnika un ražošanas būves pārsvarā ir vecas un nolietojušās, taču nedrīkstētu pārspīlēt ar tādu tehniku, iekārtu vai ēku nodrošināšanu, kuru uzturēšanas izmaksas būtu tik augstas, ka radītu vairāk negatīvas nekā pozitīvas sekas. LVAEI veiktajā *lauku saimniecību modernizācijas pasākuma izvērtējumā* tiek secināts, ka mazo un ļoti mazo saimniecību attīstībā šī pasākuma ietekme vērtējama kā nenožīmīga, jo, analizējot tās saimniecības, kurām atbalsta summa pārsniedz apgrozījumu, atklājas, ka tās ir mazas saimniecības un daļai saimniecību saņemtā atbalsta apjoms ir nesamērīgi liels. Ekonomiski drošāk nelielai saimniecībai būtu sākt ar mazāku projektu, un, ja tas sekmīgi īstenots un sniedz atdevi, turpināt izaugsmi. Savukārt LVAEI veiktajā *mazo un vidējo saimniecību attīstības iespējas*

un ieteicamie risinājumi novērtējumā 65% respondentu norāda, ka saimniecībām vislielākās grūtības rada vajadzīgās tehnikas trūkums vai tas, ka tā ir novecojusi, kā arī apgrozāmo līdzekļu trūkums. Turklāt 69% aptaujāto saimniecību izteikušas vēlmi paplašināties, kas nozīmē, ka ar veiksmīgiem atbalsta mehānismiem liela daļa pašlaik mazo un vidējo saimniecību spētu ekonomiski nostiprināties, kas dotu lielu ieguldījumu Latvijas lauku attīstībā. Interesanti, ka 19% no aptaujātajiem respondentiem norāda uz darbinieku trūkumu. Kaut arī pastāvīgi nodarbināto skaits (galvenokārt tie ir nepilna laika nodarbinātie) saimniecībās ir ļoti liels, fakts, ka daudzas saimniecības saskaras ar darbinieku trūkumu, iespējams, liecina, ka nodarbinātie nav lojāli, viņiem nav pietiekams atalgojums vai pietiekama kvalifikācija.

Tādēļ, ņemot vērā arī šo saimniecību lielumu, t.sk. izmantoto LIZ apjomu, šīm saimniecībām būtu lietderīgi sadarboties koplietošanas tehnikas un tehnoloģiju iegādei. Sniedzot investīciju atbalstu, šīs saimniecības būtu jāvērtē, un, ja, piemēram, saimniecībai ir svarīgākais ražošanas resurss – LIZ potenciāls – tad atbalsta ziņā šīm saimniecībām būtu jādod iespēja.

2. Turpmāk ar investīciju atbalstu pastiprināti būtu jānodrošina vidējās (3. grupas) un vidēji lielās (4. grupas) saimniecības, jo to attīstībai traucē nolietotie pamatlīdzekļi un to atdeve nav pietiekama, taču mazāk būtiska investīciju piesaiste būtu lielajām (ar standarta izlaidi 100 līdz 500 tūkst. EUR) saimniecībām, jo vairums no šīm saimniecībām jau ir uz tirgu vērstas un spējīgas ieguldīt pašas no gūtās peļņas, neizmantojot atbalstu.

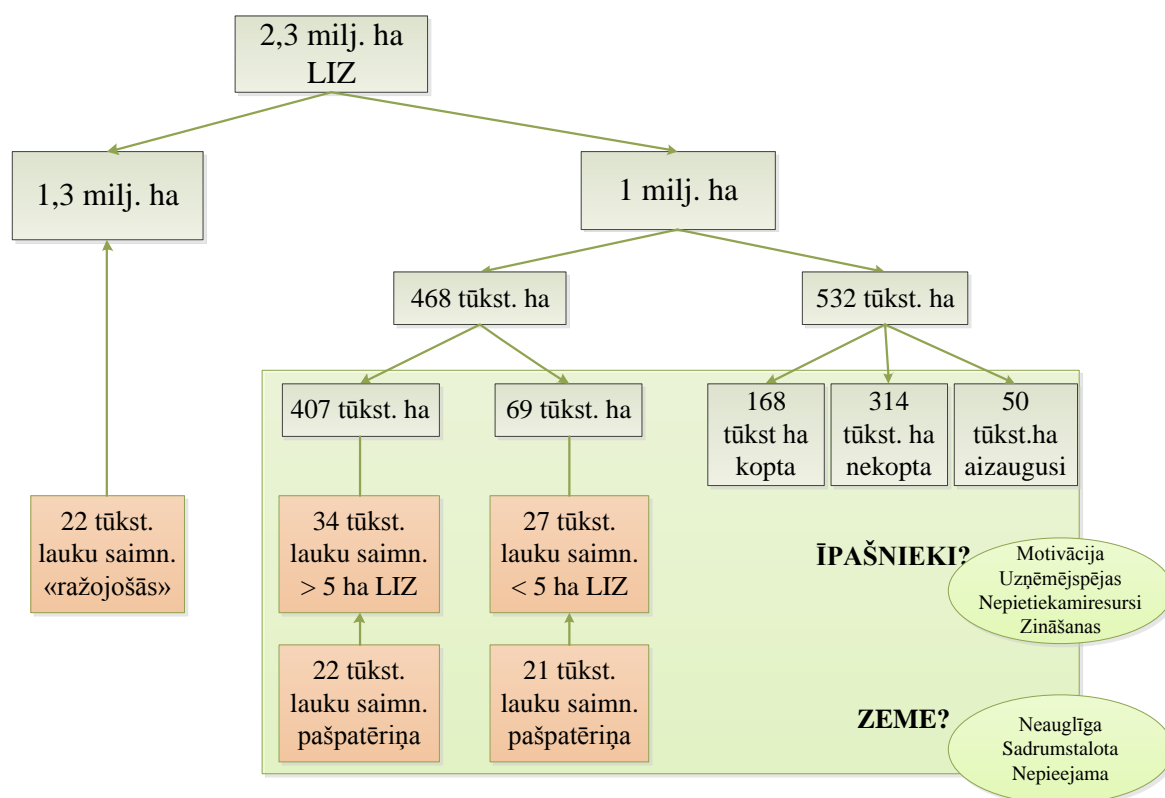
3. Daļa lielo (5. grupas) un ļoti lielo (6. grupas) saimniecību ir vērstas uz tirgu un spējīgas pašas investēt to attīstībā. Tādējādi tiktu nodrošināta arī vienlīdzīgāka naudas sadale un valsts ienākumi nekonzentrētos pie nelielas iedzīvotāju daļas, un otrādi, – lielākajai daļai paliktu mazākā daļa, kas mazinātu jau tā zemos ienākumus. To norāda arī LVAEI veiktais *lauku saimniecību modernizācijas pasākuma izvērtējums*, kur teikts, ka modernizācijas atbalsts no LAP pasākumiem sadalījumā pa saimniecību lieluma grupām izteikti dominē vislielāko saimniecību grupā, kuras ir izmantojušas lielāko finansējuma daļu.

4.2. Neražojošo saimniecību ievirzīšana tirgū vai to resursu izmantošanas iespējas

Iepriekšējā nodaļā tika raksturotas 22. tūkst. saimniecības, kuras aizņem 1 328 tūkst. LIZ ha un sniegti priekšlikumi galvenokārt investīciju un modernizācijas atbalsta mērķtiecīgai sadalei nākotnē, lai lauksaimnieciskās ražošanas resursi tiktu izmantoti efektīvāk.

Savukārt šajā apakšnodaļā tiks sniegti priekšlikumi resursu izmantošanai, ņemot vērā potenciālos zemes resursus, kā arī apskatītas tās 61 tūkst. saimniecības, kuras aizņem ļoti daudz – 468 tūkst LIZ ha, taču nodarbojas ar minimālu lauksaimniecisko darbību.

3.1. attēlā ir shematiski attēlots galvenā ražošanas resursa – zemes – sadale un saimniecību izvietojums. Apkopojot LAD un CSP datus, ir konstatētas zemes platības, kuras nepieder nevienai CSP apsekotajai lauku saimniecībai, tie varētu būt aptuveni 532 tūkst. ha, kuru īpašnieki nenodarbojas ar lauksaimniecisko darbību, tādējādi radot 364 tūkst. LIZ zemes, kura ir nekopta vai aizaugusi. Jāuzsver, ka attēls daļēji ir veidots pēc pieņēmuma, jo LAD un CSP dati tiek uzskaitīti atsevišķās datu bāzēs, kurās LIZ hektāri un saimniecību īpašnieki nav savienojami, līdz ar to nav iespējama izsekojamība un ir pieļaujams, ka daļa no šiem hektāriem varētu arī daļēji pārklāties.

4.1. att. LIZ sadalījums, saimniecību izvietojšanās pēc tās 2010. gadā
Avots: CSP, LAD

Tādēļ vispārīgs priekšlikums būtu rīkoties secīgi un veikt darbības pa soļiem. Piemēram, apzinot, ka ir daudz aizaugušas un nekoptas zemes, nebūtu vēlams sākt dažādus atkopšanas darbus, nedomājot par to, kā šīs platības tiks izmantotas, jo rezultāts varētu novest pie jaunām problēmām, piemēram, vēl vairāk palielinātu LIZ platības, kuras netiek efektīvi izmantotas, jo to īpašnieki nevēlētos nodarboties ar lauksaimniecisko ražošanu, tās

būtu jāturpina kopt, tādējādi radot uzturēšanas izdevumus, tās, iespējams, izpirktu ārzemnieki utt.

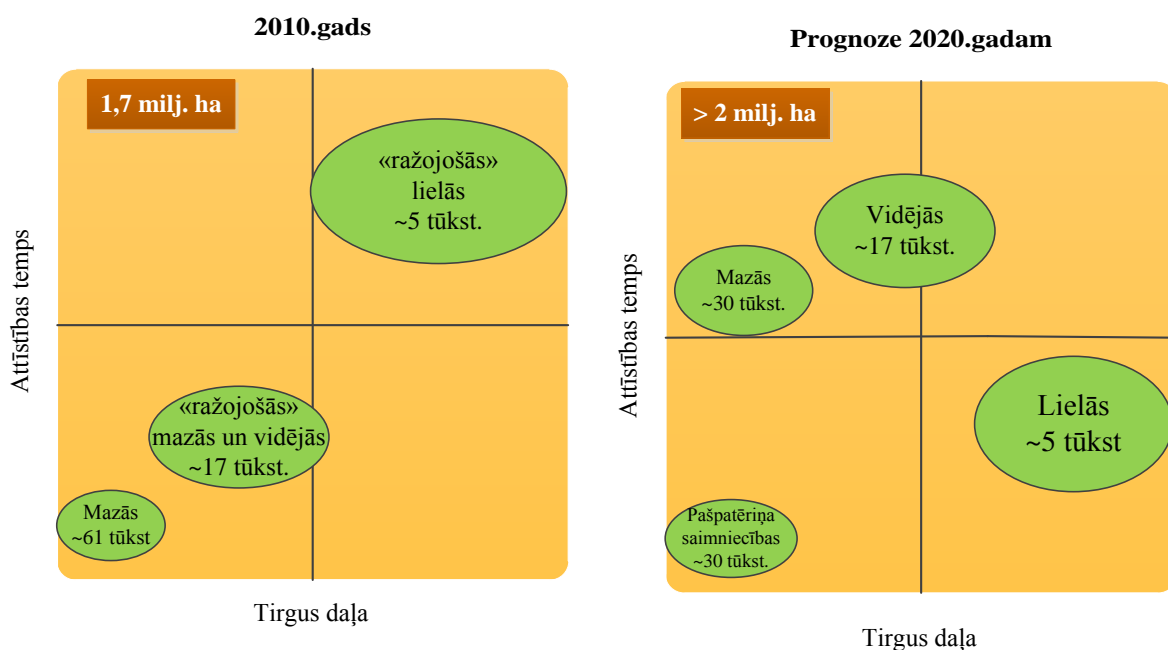
Lai vieglāk būtu izprast sniegtos priekšlikumus resursu efektīvākai apguvei, modificējot Bostonas matricas ideju, kurā parasti preces tiek klasificētas pēc to daļas tirgū un pārdošanas apjomu pieauguma tempa, 3.2. attēlā parādīti faktiskie lauku saimniecību attīstības tempi un to aizņemtā tirgus daļa. Redzams, ka lauku saimniecības sadalās divās izteiktās grupās – lielās, ražojošās saimniecības, kuras gūst peļņu, un pārējās, t.sk. pašpatēriņa saimniecībās (pļavu „apļāvēji”), kuras neiesaistās lauksaimniecības tirgū, kā arī mazās un vidējās tirgum ražojošās saimniecības, kuras gūst pavisam nelielu peļņas daļu, taču minimāli investē ilgtermiņa ieguldījumos un ir ļoti atkarīgas no atbalsta instrumentiem.

Pastiprinot domu par saimniecību klasifikāciju, kur uzsvars tiek likts arī uz mazu saimniecību veidošanu un atbalstīšanu, tas būtu solis ceļā uz efektīvāku lauksaimnieciskās ražošanas resursu izmantošanu, jo gan mazām, gan lielām saimniecībām ir savas konkurences priekšrocības, piemēram, ņemot vērā lauksaimniecības produktu tirgus svārstīgumu, mazās saimniecības spēj elastīgāk pielāgoties tirgus izmaiņām un veikt nepieciešamos saimniecību darbības pielāgojumus vai pārorientēt saimniecības darbību un mainīt specializācijas virzienu.

Ņemot vērā iepriekš minēto 4.3. attēlā ir piedāvāts vēlmais scenārijs, kurā Latvijas lauku saimniecības būtu iedalītas šādi:

- **pašpatēriņa saimniecības** (aptuveni 30 tūkst.), kurām ir mazāk nekā 5 ha LIZ, darbojas kā pašpatēriņa saimniecības un neiesaistās tirgū, ja vien tām nav vēlme paplašināties un sākt nodarboties ar lauksaimniecisko darbību. Šo saimniecību mērķis nav ražot tirgum, bet gan veidot lauku ainavu un ar saražotajiem lauksaimniecības produktiem nodrošināt pašpatēriņu. Šīm saimniecībām būtu jāsniedz minimāls atbalsts to pastāvēšanai;
- **mazās saimniecības** (aptuveni 30 tūkst.), kurām ir vairāk nekā 5 ha LIZ un kuras vēlas nodarboties ar lauksaimniecisko darbību un gatavas attīstīties, tiek veicinātas un pārveidotas par tirgus saimniecībām. Šo saimniecību mērķis, galvenokārt izmantojot sadarbību un kooperāciju, ir kļūt par konkurētspējīgām saimniecībām, kuras nodarbojas ne tikai ar tradicionālo, bet arī ar bioloģisko vai nestandarta lauksaimniecību, kā arī ar nelauksaimnieciska rakstura produktu ražošanu. Rezultātā tiek apgūtas papildu LIZ platības, jo tiek efektīvi izmantota līdz šim neefektīvi izmantotā LIZ, kā arī papildus tiek izmantota pašpatēriņa saimniecību neizmantotā LIZ;

- **vidējā lieluma saimniecības** (aptuveni 17 tūkst.) tiek veicinātas attīstīties tā, lai tās tiktu nodrošinātas ar nepieciešamiem ražošanas resursiem, kuru izmantošana ļautu saimniecībām nodarboties ar efektīvu lauksaimniecisko ražošanu un lai tās spētu pastāvēt bez papildu atbalsta instrumentiem un būtu konkurētspējīgas savā izvēlētajā specializācijā;
- **lielās saimniecības** (aptuveni 5 tūkst.) nav nepieciešams atbalstīt ar papildu atbalsta instrumentiem, tās ir spējīgas patstāvīgi investēt attīstībā.

4.2. att. Faktiskā saimniecību klasifikācija pēc to tirgus daļas un attīstības tempiem

4.3. att. Vēlamā saimniecību klasifikācija pēc to tirgus daļas un attīstības tempiem

Virzoties uz vēlamo scenāriju, būtu jānodrošina, ka šobrīd neizmantotais ražošanas resursu potenciāls – zeme un darbs – iesaistītos kādā no piedāvātajām saimniecību klasifikācijas grupām, lai savukārt ierobežotais ražošanas resurss – kapitāls – tiktu modernizēts un attīstīts, sniedzot pilnu atdevi, un lai lauksaimnieku uzņēmējspējas spētu apvienot visus iepriekš minētos resursus veiksmīgai uzņēmējdarbībai.

I. Zemes aprites nodrošināšana tās efektīvākai izmantošanai

Lauksaimnieka un zemes „portreta” noteikšana

Jebkuras uzņēmējdarbības pamatā ir labi darbinieki, un tās uzsākšanai ir svarīgi noskaidrot, kāds būs uzņēmuma tipiskais klients un kur tas atrodas. Šajā sakarā lauksaimnieks būtu jāpielīdzina gan darbiniekam, kurš veiksmīgi pilda Eiropas vai valsts politikas noteiktos pasākumus, gan arī klientam. Jo, lai izveidotu mērķtiecīgus pasākumus, politikas plānotājiem un veidotājiem ir svarīgi zināt un saprast, kas ir šis lauksaimnieks vai

lauku iedzīvotājs, kurš būtu gatavs izmantot attiecīgos pasākumus. Tādēļ, pirmām kārtām, ir nepieciešama informācija par ikvienu lauksaimnieku, zemes apsaimniekotāju vai to zemes īpašnieku, kurš izmanto vai kuram pieder 4.1. attēlā minētais zemes resurss un kāda ir tam piederošā vai apsaimniekotā zemes platība.

Šobrīd pieejamā informācija ir uzkrāta un apkopota dažādiem mērķiem. Piemēram, LAD apkopo informāciju, kas saistīta ar lauksaimniecības atbalsta administrēšanu, VZD ir apkopota informācija par zemes kadastriem, to vērtību, auglību u.c., savukārt CSP rīcībā ir ļoti plaša informācija par lauku saimniecībām, kas iegūta 2010.gada skaitīšanas rezultātā. Lai iegūtu pilnīgāku informāciju, būtu nepieciešams to apvienot. Tādējādi, lai apzinātu situāciju par neizmantotajiem un neefektīvi izmatotajiem LIZ resursiem un sagatavotu piemērotākos priekšlikumus, būtu jāsadarbojas visām institūcijām, kuras apkopo jebkādu informāciju par LIZ. Tādējādi tiktu precīzi uzskaitīts lauksaimniecības zemes potenciāls, gūstot svarīgāko informāciju par tās īpašniekiem, auglību, saimniecību u.c. raksturojumu.

Lauksaimnieciskās ražošanas specializācijas noteikšana

Viens no veiksmes faktoriem lauksaimniecības uzplaukumam Padomju Savienības laikā bija zinātnisko pētījumu veikšana par augsnes auglību, kuru rezultāti tika lietoti praksē – katrā laukā centās audzēt tam piemērotāko un atbilstošāko kultūraugu, tādējādi iegūstot labos saražotās produkcijas rādītājus (1.2. apakšnodaļa).

Veicinot LIZ iesaisti ražošanā, tam pakārtoti būs jaunu lauksaimniecības uzņēmumu vadītāji, kuri ne vienmēr būs apveltīti ar nepieciešamajām zināšanām un kuriem viens no grūtākajiem uzdevumiem būs izvēlēties atbilstošāko saimniekošanas veidu noteiktos dabas apstākļos.

Tā kā lauksaimniecības nozare ir saistīta ar dabas apstākļiem, augsnes, reljefa u.c. īpatnībām, kas piemīt vietai, kur lauku saimniecība atrodas, lauksaimniecības atbalsta pasākumu izstrādāšanai, sevišķi saistībā ar jaunu zemes platību iesaistīšanu ražošanā, būtu nepieciešams veikt zinātniskos pētījumus un aprēķinus, izdalot reģionus ar audzēšanai piemērotām un nepiemērotām kultūraugu grupām. Ņemot vērā šo informāciju, tiktu nodrošināts atbalsta mērķtiecīgs izlietojums, kas, ražošanu pielāgojot dabas apstākļiem, vēlāk atspoguļotos arī saimniecību pozitīvos rezultātos. Šī uzdevuma veiksmīgāku izpildi atvieglos iepriekšējā priekšlikuma rezultātā gūtā informācija par zemes atrašanās vietu, auglību, lielumu u.c.

Zemes fonda izveidošana

Ņemot vērā lielo neizmantotās zemes potenciālu, būtu jānodrošina ātrāka zemes iesaistīšana lauksaimnieciskajā ražošanā. Lai veicinātu lauksaimniecības zemes konsolidāciju saimniecību līmenī un nodrošinātu lauksaimniekiem ērtāku, ekonomiski

izdevīgāku zemes iegādi un apriti, nepieciešams izveidot lauksaimniecības zemes fondu, kura mērķis būtu ātrākas zemes aprites nodrošinājums.

Kā pozitīvu piemēru var minēt jau esošo meža fondu, kas nodarbojas ar meža zemes jautājumu kārtošānu. Tas liecina, ka šāda fonda izveide varētu būt reāla un iespējama.

Līdzīgi kā meža fonds, rūpējoties par meža zemēm, zemes fonds nodarbotos ar LIZ iegādi, apsaimniekošanu, atjaunošanu, kultūraugu audzēšanu, kopšanu un uzraudzību. Ar izveidotā zemes fonda starpniecību gan zemes īpašnieki, kuri nenodarbojas ar lauksaimniecisko ražošanu, gan lauksaimnieki, gan citas interesējošās personas varētu vieglākā un ātrākā ceļā iegūt sev vēlamu rezultātu.

Zemes fonds kā risinājums zemes efektīvākai apguvei tika izveidots arī 19. gadsimta 20. un 30. gados, kad Latvijas lauksaimniecība saskārās ar līdzīgām problēmām. Tā izveidošanā būtu jāņem vērā pirmskara gados zemes fonda samērā neveiksmīgā pieredze (ar zemes fonda starpniecību iegūtajām zemēm bieži tika veiktas spekulatīvas darbības).

II. Pašpatēriņa saimniecību pārorientācija uz tirgus saimniecībām. Mazo un vidējo saimniecību attīstība

Pašpatēriņa saimniecību specializāciju izvēle

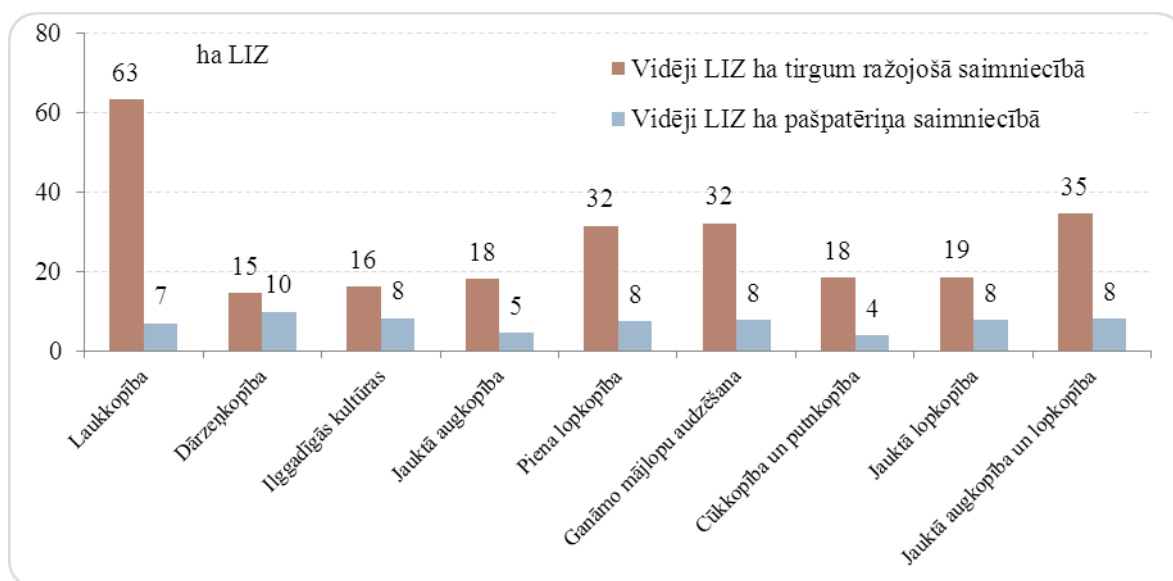
Otrajā nodaļā tika noskaidrots, ka Latvijā ir liels mazo saimniecību īpatsvars (61.tūkst.), kurās ir vai nu maz LIZ hektāru, vai arī LIZ hektāri, kuri tajās netiek izmantoti efektīvi, līdz ar to radot zemu ekonomiskā lieluma vērtību saimniecībās.

Šīs mazās saimniecības ir būtiski izdalīt un veicināt to darbību, lai veidotos divu saimniecību tipi: lauku ainavu veidotājas – pašpatēriņa saimniecības, kuru LIZ platība nepārsniedz 5 ha (tādas varētu būt ~ 27 tūkst. saimniecību), un tirgum ražojošās saimniecības, kuru LIZ platība ir lielāka par 5 ha (aptuveni 34 tūkst. saimniecību).

Atbalstot lauku ainavu veidotājas – pašpatēriņa saimniecības, varētu dot ieguldījumu lauku apdzīvotībā un sabiedrisko labumu sniegšanā. Jāņem vērā, ka lauku saimniecības ir arī lauku vides veidotājas, kur, salīdzinot ar pilsētām, ir mazākas iespējas gūt ienākumus citās jomās, kas veicina lauku pamešanas problēmu. Tādēļ ir nepieciešams minimāls atbalsts šāda veida saimniecībām, kas ļauj cilvēkiem dzīvot laukos, sevišķi tiem, kuri to vēlas un spēj darīt, izmantojot ražošanas resursus pašpatēriņam. Kā piemēru var minēt plānoto mazo lauksaimnieku atbalsta pasākumu saistībā ar tiešajiem maksājumiem, kur par saimniecību plānots maksāt konstantu summu, kas, pēc šī brīža aprēķiniem, būtu aptuveni 500 EUR. Taču būtu jānodrošina, ka saimniecībām nav jāsaņem noteikta platības (kā tas saskaņā ar ES likumdošanas projektu tiek paredzēts šobrīd), bet gan jārada

iespēja šos saimniecībām piederošo platību izmantot citiem, piemēram, blakusesošām saimniecībām.

Savukārt mazajām saimniecībām, veicinot to ražošanu tirgum, būtu nepieciešami savādāki atbalsta instrumenti. Statistika rāda, ka pašlaik šīs mazās saimniecības ražo galvenokārt pašpatēriņam, tādēļ, lai gūtu priekšstatu par pašpatēriņa saimniecību un tirgus saimniecību atšķirībām, tika salīdzināts saimniecību izmantotā LIZ platība pa specializācijām. 4.4. attēlā redzams, ka visās pašpatēriņa saimniecībās ir līdzīgs vidējais LIZ ha skaits pa speciālizācijām, robežās no 5 līdz 10 ha, taču tirgus saimniecībām tas būtiski atšķiras, ņemot vērā saimniecību specializāciju. Tas nozīmē, ka, lai pārveidotu no pašpatēriņa saimniecības uz tirgum ražojošu saimniecību, ir būtiski pievērst uzmanību saimniecībā izmantotajiem LIZ ha, lai izvēlētos ekonomiski izdevīgāko specializāciju. Jo tirgum ražojošās saimniecības ir izveidojušās, balstoties uz tirgus apstākļiem, līdz ar to laukkopības saimniecība ar 7 LIZ ha nebūtu ekonomiski izdevīga, zinot, ka vidējā tirgus saimniecība Latvijā ir 63 ha liela.

4.4. att. Tirgum un pašpatēriņam ražojošās saimniecības lielums pēc to izmantotās LIZ platības pa specializāciju veidiem, 2010. gadā

Avots: Pēc CSP, 2011

Protams, būtu jāskata ne tikai izmantotie LIZ ha, bet arī citu svarīgu resursu nepieciešamība un nodrošinājums. Pēc SUDAT informācijas, piemērotākās specializācijas (tradicionālās) uz mazu LIZ platību ir dārzenkopība un ilggadīgo kultūraugu audzēšana, arī jauktā lopkopība, savukārt dārzenkopības un ilggadīgo kultūraugu audzēšanai ir nepieciešami daudz lielāki kapitālieguldījumi. Mazo saimniecību specializāciju noteikšanu un atbalstīšanu veicinātu arī iepriekš minētais priekšlikums par attiecīgajā reģionā audzēšanai piemērotajām un nepiemērotajām kultūraugu grupām.

Jo, kā tika minēts iepriekš, ir nepieciešams veikt secīgi pakārtotas darbības, proti, vidējas un lielas saimniecības parasti rodas, attīstoties mazajām, turklāt, ņemot vērā neizmantotos LIZ apjomus, pierādās, ka ir nepieciešama mazo saimniecību stimulēšana, lai tās attīstoties un paplašinoties, pārtaptu par konkurētspējīgām saimniecībām. Turklāt šo procesu paātrinātu iepriekš minētais zemes fonds, ar kura starpniecību, uzņēmīgākie lauksaimnieki nonāktu pie papildu resursa – zemes.

Lauksaimniecības nozaru dažādošana

Arī netradicionālā lauksaimniecība gūst aizvien lielāku popularitāti. Lai stimulētu pašpatēriņa saimniecību iesaistīšanos tirgū un mazo saimniecību attīstību, reizē izmantojot papildu resursus – zemi un darbaspēku – netradicionālā lauksaimniecība varētu būt viens no efektīvākajiem veidiem attīstības veicināšanai tieši šāda veida saimniecībām. Tā kā lielās saimniecības ir jau specializējušās konkrētā jomā, tām ir augsta konkurētspēja, taču mazās saimniecības, kuras šobrīd cīnās par izdzīvošanu, ir elastīgākas attiecībā uz pārmaiņām un vieglāk spētu pielāgoties jauniem un attīstību veicinošiem apstākļiem.

Piemēram, neizmantotās LIZ platības var izmantot, audzējot dažādus kultūraugus atjaunojamo energoresursu izmantošanai. Virzoties uz enerģijas apgādes drošumu un ilgtspējīgas attīstības veicināšanu, jau 1997. gadā ES sāka pievērst uzmanību energoresursu daļas palielināšanai. Saskaņā ar Ekonomikas ministrijas informāciju, Latvijas vispārīgais mērķis – „no atjaunojamiem energoresursiem saražotas enerģijas īpatsvars enerģijas bruto galapatēriņā 2020. gadā noteikts 40% apmērā (2011. gadā sasniegts 33,1%), kā arī jānodrošina, ka no atjaunojamiem energoresursiem saražotās enerģijas īpatsvars visā transportā 2020. gadā ir vismaz 10% (2010. gadā sasniegti 4,8%) no enerģijas galapatēriņa transportā” kā arī ilgtermiņā nodrošināt atjaunojamo energoresursu ieguldījumu siltumnīcas efektu izraisošo gāzu samazināšanā, kas pierāda, ka nākotnē būs pieprasījums pēc enerģētiskajiem kultūraugiem. Piemēram, viena no iespējām ir audzēt biodeģvijas ražošanai piemērotas enerģētiskos kultūraugus kā, piemēram, rapsi, saulespuķes, cukurbietes, kukurūzu, arī kviešus, auzas u.c.

Biogāzes ražošanā sevišķi atbalstāma būtu enerģētisko lauksaimniecības kultūraugu audzēšana degradētās augsnēs, atmatās vai nabadzīgās augsnēs, jo, ņemot vērā neizmantoto LIZ potenciālu, viens no tā neizmantošanas iemesliem varētu būt šāda veida augsnes. Protams, arī saimniecību kūtsmēsli, pārtikas apstrādes un ražošanas atlikumu, lauksaimniecības blakus produkcijas izmantošana biogāzes ražošanai nodrošinātu saimniecībām resursu pilnīgu izmantošanu.

Arī tādu energokultūru kā miežabrāļa un kārklu audzēšana var būt viena no iespējām, kā izmantot neizmantotās LIZ platības, ja citu kultūraugu audzēšanai nav

piemērotas augsnes. Uzskata, ka, piemēram, enerģētisko kārkļu audzēšana varētu būt risinājums purvaino, neizmantoto un aizaugušo zemju īpašniekiem.

Savukārt pēdējo trīs gadu laikā attīstās jauna nozare – industriālo kaņepju audzēšanu un pārstrāde, jo gan ES, gan globālajos tirgos palielinās pieprasījums pēc kvalitatīviem, ekoloģiskiem, videi draudzīgiem izstrādājumiem, tāpēc tuvākajos gados varētu strauji attīstīties kaņepju audzēšana. Kaņepju nozares strauju attīstību var sekmēt jauno ES likumdošanas aktu stāšanās spēkā, kuri paredz, ka autobūvē jāpanāk vismaz 95% atjaunojamo vai otrreiz pārstrādājamo izejmateriālu izmantošana un jaunu objektu būvniecībā būs izmantojami tikai atjaunojamo izejvielu būvmateriāli.

Tomēr jāņem vērā, ka Latvijā pašlaik atjaunojamo energoresursu izmantošana nav īpaši populāra, tādēļ, lai attīstītu šo nozari, nākotnē sevišķi uzmanība būtu jāpievērš inovācijām un labu prakšu aizgūšanai. Būtu jāņem vērā arī tas, lai šī nozare negatīvi neietekmētu pārtikas ražošanu, piemēram, lai kviešu audzēšana Zemgalē netiktu aizstāta ar kukurūzu biomasas vajadzībām vai biogāzes ražošanai tiktu izmantoti kvalitatīvi pārtikas produkti. Lai dažādotu lauksaimniecības nozari un noteiktu, vai Latvijas apstākļos konkrētā joma ir ekonomiski izdevīga, ir nepieciešams veikt rūpīgāku izpēti reģionos vai par esošo dabas apstākļu ietekmi uz saimniekošanas veidu. Veicot aprēķinus, ir nepieciešams skaidrs redzējums, kuras no netradicionālajām lauksaimniecības nozarēm Latvijai būtu piemērotākās, lai veidotu mērķtiecīgus atbalstus ierobežota finansējuma apjoma apstākļos. Specializējoties uz kaut ko vienu, ir lielākas iespējas būt konkurētspējīgākiem un labākajiem konkrētā jomā.

Sadarbības veidošana

Jo attīstītāka ir lauksaimniecība, jo lielākos daudzumos tai nepieciešami dažādi ražošanas līdzekļi. Lai nodrošinātu mazo saimniecību veiksmīgu attīstību, ir nepieciešamas to sadarbības un kooperācijas iespējas. Balstoties uz Eduarda Baloža galvenajiem secinājumiem par kooperatīvu nozīmi un vēlamību, to veidošanās uzlabotu lauksaimniecības konkurētspēju, jo kooperatīvi:

- ienes rosīgumu saimnieciskajā dzīvē, veicot tos darbus, kuri paliktu nedarīti, ja kooperatīvu nebūtu. Var teikt arī, ka tie rada jaunas un labas darbavietas;
- ceļ darba ražīgumu un kvalitāti,
- palielina savu biedru ienākumus,
- samazina savu biedru izdevumus, ietaupa laiku un enerģiju.
- paceļ visas valsts tautsaimniecību, līdz ar to uzlabojot arī to cilvēku dzīvi, kas nav kooperatīvu biedri,
- veicina savu biedru un arī sabiedrības izglītošanu,

- ieaudzina cilvēkos kopības apziņu un dziņu pēc vispārējā labuma, jo kooperatīvu darbības princips ir: viens par visiem un visi par vienu! Tāpēc īpaši jā rūpējas, lai kooperatīvus vadītu godīgi cilvēki, kuriem rūp arī citu labums,
- parasti veidojas apstākļos, kad daudzi cilvēki cieš no nabadzības, posta un netaisnības. Kooperatīvu biedri neorganizē revolūcijas un negatavo valsts apvērsumus, bet vienkārši paši uzņemas atbildību par savu dzīvi un padara to labāku, tāpēc vietā ir arī franču kooperatora Šarla Žida atzinums: "Kooperācija ir nabadzības meita un pārticības māte."

Turklāt, ņemot vērā vadītāju uzņēmējspēju trūkumu (īpaši mazajās saimniecībās), sadarbība, iespējams, iedrošinātu un veicinātu iedzīvotājus nodarboties ar lauksaimniecisko darbību. Kooperācija ražošanas līdzekļu sagādē (kooperatīvu izmantošana) un ražotāju grupu veidošana būtu viens no svarīgākajiem atbalsta pasākumiem, lai mazās saimniecības varētu veiksmīgi darboties tirgū.

Līdz šim kooperācija samērā veiksmīgi attīstījies tradicionālajās – piena un graudu, mazāk – citās nozarēs. Kopumā kooperatīvi ir izveidojušies kā specializētu pakalpojumu sniedzēji, bet mazāk tādi, kas iepērk lauksaimniecības produkciju, tādēļ sadarbība jāveicina ne tikai ražotāju starpā, bet arī starp ražotājiem, pārstrādātājiem un tirgotājiem, kas būtu ļoti svarīga un nepieciešama iepriekš minētajām lauksaimniecības produktu ražošanā nesaistītajām nozarēm – lauksaimniecības nozaru dažādošanā. Tas ļautu ražot produkciju ar augstāku pievienoto vērtību un stiprinātu nozares konkurētspēju. Sadarbojoties produkcijas ražotājiem, būtu lielāka drošība attiecībā uz produkcijas realizēšanu, līdz ar to mazo saimniecību uzņēmēji nebaidītos ražot uz, iespējams, šobrīd neizmantotajām LIZ platībām, turklāt lielos apjomos saražotajai produkcijai paveras plašākas tirgus iespējas.

Ar kooperācijas palīdzību lauksaimnieki, īpaši mazākās saimniecībās, var atrisināt problēmas, kuras tie nespēj novērst savādākos veidos, tādējādi veicinot ražošanas attīstību un konkurētspējas palielināšanu, kā, piemēram:

- lauksaimniecības mašīnu sadarbību koplietošanas izveide mazinātu kapitāla trūkumu saimniecībās, kuras nespēj tās iegādāties vai arī to iegādāšanās neatmaksātos;
- biedru apgādāšana ar citiem ražošanas līdzekļiem mazinātu izmaksas saimniecībās;
- sadarbība radītu lielākas iespējas produkciju realizēt par izdevīgākām cenām;
- veicinot nozaru specializāciju dažādošanu, rastos nepieciešamība pēc dažāda veida mašīnām, ko iespējams atrisināt ar sadarbību un kooperāciju;

- var veidot arī zemes nomāšanas kooperatīvus, kas radītu iespēju iegūt zemi par zemāku nomas maksu;
- lielai daļai jaunu zemju (t.sk. nekoptu) iesaistei ražošanā būs nepieciešami meliorācijas darbi, tādēļ ir iespēja veidot meliorācijas sabiedrības, lai mazinātu izmaksas nepieciešamo līdzekļu iegādei un darbaspēka izmantošanai;
- kooperācijas ietvaros ir iespējas arī veicināt biedru izglītošanu un profesionālo izaugsmi.

Kā pozitīvs piemērs jāmin tas, ka daudzās attīstītajās valstīs – Zviedrijā, Dānijā, Norvēģijā, Somijā, Islandē, Holandē, Francijā, Japānā – saimniecības praktiski simtprocentīgi izmanto kooperatīva iespējas. Šo valstu veiksmīgo lauksaimniecības attīstību, iespējams, ir veicinājuši tieši kooperatīvi. Arī ASV kooperācija aptver aptuveni 56% saimniecību. Daudzās valstīs kooperatīvajā kustībā iesaistīto biedru skaits ir lielāks nekā lauku saimniecību skaits, jo daudzi fermeri sastāv divos, trīs, četros vai pat piecos dažādos kooperatīvos.

III. Lauksaimniecības popularitātes veicināšana un izglītība

Lauksaimniecības nozare iedzīvotājiem parasti asociējas ar ne visai veiksmīgu biznesu, tādēļ būtu nepieciešami veiksmes stāsti un labas prakses piemēri, jo visbiežāk prestiža dēļ jaunatne un jau esošie speciālisti ar augstāko izglītību izvēlas strādāt citās tautsaimniecības nozarēs.

Lauksaimniecības nozarē, kur pamatā ir vajadzīgas zināšanas, nepieciešams palielināt kvalificētu darbinieku un uzņēmēju skaitu. Saimniecību vadītājiem bieži vien ir nepietiekams izglītības līmenis, vairumam no viņiem ir tikai praktiskā pieredze. Taču lauksaimnieciskajā ražošanā ir nepieciešamas gan vadības prasmes, gan plašas zināšanas par dzīvajiem organismiem, kas prasa individuālu pieeju, gan augsni, kuras apstrādāšanas rezultāts ietekmē produkcijas izlaidi. Lauksaimniecība ir saistīta ar vispusīgām zināšanām agronomijā, lopkopībā, mehanizācijā, zemes meliorācija u.c. jomās, tās ievērojami uzlabo saimniecību darbības rezultātus. Lai pārvarētu lauksaimniecības konkurētspējas problēmas un efektivitāti raksturojošajos rādītājos starp ES Latvija nebūtu pēdējā, un lai resursi tiktu izmantoti pēc iespējas efektīvāk, ir nepieciešams veicināt izglītības iespējas, turklāt tai vajadzētu būt sasniedzamai visā Latvijas teritorijā. Organizētajās apmācībās ir jāņem vērā arī attiecīgā reģiona īpatnības, ražošanas attīstības tendences un inovācijas pasaules līmenī. Dažādas apmācības vai iepazīstināšana ar labas prakses piemēriem varētu notikt gan nozaru, gan reģionu, gan arī kooperāciju vai sadarbību biedru starpā.

Lai nodrošinātu mērķtiecīgāku atbalsta izlietojumu, būtu jānosaka, ka izglītība ir obligāts nosacījums tādu atbalstu saņemšanai, kas, piemēram, ir saistīti ar investīcijām,

saimniecību modernizāciju, uzņēmējdarbības uzsākšanu. Jo, kaut arī tas ir daļēji ierobežojošs faktors lauksaimniecības attīstībai, tomēr attiecīgās zināšanas ir nepieciešamas, lai veicinātu efektīvu un pareizu saimniekošanu.

Kopumā piedāvātie pasākumi norāda uz nepieciešamajām darbībām, lai nodrošinātu mērķtiecīgāku atbalsta finansējuma un pēc iespējas efektīvāku resursu izmantošanu, vienlīdz novēršot apzinātās problēmas un veicinot ražošanas palielināšanu, vienmērīgāku naudas sadali starp saimniecībām, ienākumu palielināšanu un apdzīvotību laukos, kapitāla efektīvāku izmantošanu, sagatavojot izglītotus, zinošus, uz tirgus apstākļiem vērstus lauksaimniekus, motivējot vietējos iedzīvotājus ražot – tādējādi mazināt ārvalstu lauksaimnieku interesi un palielināt konkurētspēju ES dalībvalstu vidū.

Secinājumi un priekšlikumi

Secinājumi

1. Prognozētais augošais pieprasījums pēc pārtikas, pareizi veidota un pielāgota KLP politika no 2014. līdz 2020. gadam, Latvijas Valsts prezidenta rīkojuma Nr.5 izpilde par lauksaimniecības zemes efektīvu un ilgtspējīgu izmantošanu, ienākumu un nodarbinātības palielināšana laukos – šie visi ir apstākļi, kuri ietekmēs lauksaimniecisko ražošanas resursu izmantošanu nākotnē.
2. KLP mērķi un no tās izrietošā politika tiek veidota, balstoties uz visu ES dalībvalstu saimniecību kopējā fona, taču, apzinot Latvijas problēmas, tās daudzos gadījumos netiek atrisinātas ar piedāvātās politikas atbalsta instrumentiem.
3. Zeme ir svarīgākais lauksaimnieciskās ražošanas resurss, taču tā izmantošana lielā mērā ir atkarīga no uzņēmējspēju prasmēm savienot un racionāli izmantot pārējos resursus, kas noved pie zemes efektīvas vai neefektīvas izmantošanas.
4. Latvijā LIZ potenciāls ir 2,3 milj. ha, no kuriem šobrīd aptuveni viens miljons LIZ netiek izmantots vai arī daļa izmantota ļoti neefektīvi, kas ir veicinošs faktors šī brīža aktuālajām problēmām valstī (bezdarbs, mazie ienākumi laukos, lauku neapdzīvotība, zema nozares konkurētspēja u.c.).
5. Lauksaimniecībā ir 180 tūkst. pastāvīgi nodarbināto, no kuriem pilnu laiku nodarbināto ir tikai 30 tūkst., kas, iespējams, liecina par to, ka daļa no nepilnu laiku nodarbinātajiem pārējo laiku ir bezdarbnieki, kuriem ir zems ienākumu līmenis, daļai ir cita nodarbošanās un citi ienākumu avoti un daļa lauksaimniecībā nodarbināto strādā neoficiāli.
6. Aptuveni 87 % no lauksaimniecības tehnikas ir vecāka par 10 un vairāk gadiem, un pēdējos gados pieejamais atbalsts un reizē augušie ilgtermiņa ieguldījumi ir spējuši atjaunot tikai nelielu daļu lauksaimnieciskās ražošanas kapitāla, kas būtiski ietekmē ražošanas attīstību.
7. Viens no lauksaimniecības nozares nepietiekamas konkurētspējas iemesliem ir vadītāja uzņēmējspējas, jo 62 % saimniecību vadītāju ir nepietiekams izglītības līmenis un 51 % no tiem ir vecāki par 55 gadiem, līdz ar to viņu stilā var vērot padomju metodes.
8. Latvijas lauku saimniecības pēc to ekonomiskajiem lielumiem ir ļoti atšķirīgas: 26% lielo saimniecību nodrošina 91%, savukārt 74 % mazo saimniecību nodrošina 9% no saražotās produkcijas valstī.

9. Lauksaimnieciskās ražošanas izvērtējums rāda, ka, salīdzinot ar pārējām ES dalībvalstīm, Latvijā ir zemākie vai vieni no zemākajiem produktivitātes rādītājiem, savukārt vieni no labākajiem rādītājiem, kuri raksturo, ka Latvijā lauksaimniecība ir „zaļa”.

10. Tā kā lielākajai daļai LAP pasākumu piemērošana nākamajam plānošanas periodam no 2014. līdz 2020. gadam būs dalībvalsts kompetence, šobrīd ir būtiski apzināt un saprast lauksaimniecības attīstību neveicinošās problēmas, lai pielāgotie pasākumi pēc iespējas vairāk viens otru papildinātu un vienas nozares vai saimniecību grupas pastiprināta atbalstīšana negatīvi neietekmētu citu nozaru attīstību.

11. Šobrīd pieejamā informācija ir uzkrāta un apkopota dažādiem mērķiem un vajadzībām. Piemēram, LAD apkopo informāciju, kas saistīta ar lauksaimniecības atbalsta administrēšanu, VZD – informāciju par zemes kadastriem, to vērtību, auglību u.c., savukārt CSP rīcībā ir ļoti plaša informācija par lauku saimniecībām, kas iegūta 2010.gadā veiktās skaitīšanas rezultātā, taču darba izpildes gaitā precīzāku priekšlikumu izteikšanai trūka šo institūciju informācijas apkopojuma.

12. Nevienmērīgais atbalsta līmenis starp dalībvalstīm veicina arvien lielāku nevienlīdzīgu konkurenci, kā rezultātā Latvija un tai līdzīgās valstis nespēj attīstīties, savukārt citas ES dalībvalstis ir tik ļoti attīstījušās, ka pamazām sāk izmantot šo neattīstīto valstu ražošanas resursus.

13. Nevienmērīga atbalsta sadale ir notikusi arī starp Latvijas lauku saimniecībām, kur līdz šim lielāko daļu modernizācijas atbalsta ir izmantojušas lielās saimniecības, sasniedzot tādu līmeni, ka pamatkapitāla vērtības apjoma palielinājums ir samazinājis kapitāla atdevi un saimniecībā ir liels aizņemtā kapitāla īpatsvars.

14. Šobrīd lielās saimniecības ir attīstījušās tā, ka pašas ir spējīgas patstāvīgi investēt savā attīstībā un ir uz tirgu vērstas. Savukārt gandrīz visās pārējās saimniecībās ir vērojama lēna attīstība un daudzas no tām savu darbību nespēj noslēgt ar peļņu. Mazo un vidējo tirgus saimniecību vislielākais attīstību traucējošais faktors ir nolietotie pamatlīdzekļi, kuru atdeve nav pietiekama, turklāt šīs saimniecības ir ļoti atkarīgas no atbalsta instrumentiem.

Priekšlikumi

1. Lai apzinātu situāciju par neizmantoto un neefektīvi izmatoto LIZ un veicinātu tās iesaisti ražošanā, ir jāsadarbojas visām institūcijām – LAD, CSP un VZD – vienotas datu bāzes izveidošanā, kuru izmantojot, Zemkopības ministrija spētu gūt patiesu izpratni par katru zemes vienību – tās īpašniekiem, auglību, saimniecību potenciālu u.c., līdz ar to pieņemt visatbilstošākos politiskos lēmumus.

2. Lai nodrošinātu lauksaimniecības atbalsta pasākumu piemērošanu un to finanšu līdzekļu mērķtiecīgu izlietojumu, jo īpaši saistībā ar jaunu zemes platību iesaistīšanu ražošanā, Zemkopības ministrijai, sadarbojoties ar zinātniskajām institūcijām un nozaru speciālistiem, ir jāveic zinātniski pētījumi un aprēķini par Latvijas reģioniem, kuros būtu audzēšanai piemērotās un nepiemērotās kultūraugu grupas.

3. Lai veicinātu lauksaimniecības zemes konsolidāciju saimniecību līmenī un ātrāku potenciālā zemes resursa iesaisti lauksaimnieciskajā darbībā, lai nodrošinātu lauksaimniekiem ērtāku un ekonomiski izdevīgāku zemes iegādi un apriti, Zemkopības ministrijai, sadarbojoties ar citām institūcijām un organizācijām, nepieciešams izveidot lauksaimniecības zemes fondu, ar kura starpniecību gan zemes īpašnieki, kuri nenodarbojas ar lauksaimniecisko darbību, gan lauksaimnieki, gan citas interesējošās personas iesaistītos zemes aprites nodrošināšanā. Šī darbība veicinātu izmantot to saimniecību potenciālu, kuru vadītāji vai īpašnieki ir apveltīti ar lielākām uzņēmējspējām un gatavi palielināt savu saimniecību LIZ platības.

4. Lai veicinātu ražošanas resursu, galvenokārt zemes un darba, efektīvāku izmantošanu, Zemkopības ministrijai ir nepieciešams nodrošināt vienlīdzīgāku un mērķtiecīgāku atbalsta sadali nākamajā plānošanas periodā (2014. – 2020. gadā), uzmanību pievēršot mazu un vidēju saimniecību attīstībai. Ieteikumi to attīstībai, kuri jāņem vērā:

- ražības un saimniecību attīstību veicinošas sadarbības un kooperācijas iespējas gan tehnikas koplietošanā, izejvielu un citu ražošanas līdzekļu sagādē, produkcijas realizēšanā, izglītošanā, zemes meliorācijas darbu veikšanā, zemes izmantošanā (nomāšanā);
- ņemot vērā Latvijas apstākļiem un konkrētiem reģioniem piemērotākos kultūraugus, jāveicina lauksaimniecības nozaru dažādošana, kurām ir paredzama nākotnes attīstība. Jo īpaši tādu kultūraugu audzēšana, kurus būtu iespējams pārstrādāt enerģētiskajos resursos un audzēt tādās augsnēs, kas nav piemērotas citu kultūraugu audzēšanai (ātraudzīgas augu plantācijas – kārkli, miežabrālis u.c.).

5. Lai veicinātu produktu ar augstāku pievienoto vērtību ražošanu un stiprinātu nozares konkurētspēju, Zemkopības ministrijai jāveicina sadarbība starp nozaru ražotājiem, pārstrādātājiem un tirgotājiem. Šāda veida sadarbība ir īpaši svarīga jaunu nozaru atbalstīšanai un popularizēšanai.

6. Zemkopības ministrijai, sadarbojoties ar Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centru, zināšanu sasniedzamība ir jānodrošina visā Latvijas teritorijā un, organizējot apmācības, jāņem vērā arī attiecīgā reģiona īpatnības, ražošanas attīstības tendences un inovācijas citur pasaulē. Jāveicina, lai apmācības vai iepazīstināšana ar labas prakses

piemēriem notiktu nozaru, specializāciju, reģionu, kā arī kooperāciju vai sadarbības biedru starpā. Jānosaka, ka izglītība ir obligāts nosacījums atbalsta saņemšanai.

7. Tā kā lauku saimniecības ar to apkārtējo vidi ir lauku vides veidotājas, Zemkopības ministrijai ieteicams nodrošināt arī mazās pašpatēriņa saimniecības ar objektīvu atbalstu nākotnē. Šāds atbalsts motivēs cilvēkus dzīvot laukos un izmantot esošos ražošanas resursus pašpatēriņam.

1. PIELIKUMS

Ilgtermiņa ieguldījumi lauku saimniecībās 2002. – 2011. gadā (tūkst. LVL)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lauksaimnieciskās izcelsmes:	-460	-1 940	914	4 526	4 284	3 048	2 299	2 802	2 309	3 575
ilggadīgie stādījumi	418.6	1054.1	841	472	624	783	644	154	58	415
lauksaimniecības dzīvnieki	-878.9	-2993.9	73	4 054	3 660	2 265	1 655	2 648	2 251	3 160
Nelauksaimnieciskās izcelsmes:	29 248	59 712	83 848	193 745	154 491	219 800	224 805	90 711	100 749	173 335
iekārtas un tehnika	19 415	48 111	64 668	123 924	99 239	170 980	162 664	61 546	67 957	112 514
ēkas un būves	9 407	10 996	18 087	68 349	55 012	47 082	62 052	29 045	32 289	60 777
citi ieguldījumi	426	605	1 093	1 472	240	1 739	88	120	504	44
nemateriālie aktīvi	0	41	903	1 295	40	71	20	22	94	17
zemes ielabošanas darbi	0	565	190	177	200	1 668	68	98	410	27
Kopā bruto ilgtermiņa ieguldījumi,	28 788	59 782	87 194	198 270	158 775	222 848	227 104	93 513	103 058	176 911
t.sk. ieguldījumu subsīdijas	6 358	14 684	15 911	62 528	27 691	37 837	34 324	33 754	44 593	52 057
Pamatlīdzekļu patēriņš (nolietojums)	27 247	30 122	34 809	42 293	47 782	60 749	66 553	63 492	61 832	63 573
NETO ILGTERMIŅA IEGULDĪJUMI	1 541	29 660	52 385	155 977	110 993	162 099	160 551	30 021	41 226	113 338

Avots: LVAEI nepublicētā informācija